

Dóri Éva - Koller Inez - Kurucz Ildikó - Minorics Tünde - Németh Ákos - Várnagy Péter: A közösségi művelődés formái és funkciói a magyarságtudat megőrzésében a horvátországi Drávaszögben

Bevezetés

A Pécsi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar Humán Fejlesztési és Művelődéstudományi Intézetének Kulturális Örökség Kutatócsoportja *A közösségi művelődés formái és funkciói a magyarságtudat megőrzésében a horvátországi Drávaszögben* című kutatás támogatását a Nemzeti Művelődési Intézet Közművelődési Tudományos Kutatási Programja keretében meghirdetett pályázatán nyerte el. (nmi.hu/szolgaltatasok/osztondijprogram/)

A kutatási koncepció kidolgozásához a kutatócsoport tagjainak szakmai tapasztalatai, külhoni magyar kapcsolatrendszere jelentős segítséget és egyben adatbázist jelentett. A kutatáshoz jelentős kapcsolati tőkével, szakirodalommal, tapasztalattal és információval járult hozzá a pécsi székhelyű Határokon Túli Magyarságért Alapítvány és a Nemzetpolitikai Államtitkárság Diaszpóra és Délvidéki Főosztálya.

1. A kutatás céljáról és módszereiről

A horvátországi magyar közösség az ún. Délvidékhez tartozva a Trianon utáni időszakban a Vajdasághoz gravitált. Egészen a 20. század 90-es éveinek elején a Horvátországban lezajlott rendszerváltozásig a horvátországi magyar közösség könyvkiadói, kulturális és oktatási infrastruktúrája a Vajdaságban volt. A honvédő háború számos vesztesége után a megmaradt magyarságnak újjá kellett építenie a szétrombolt otthonokat, kiépíteni a fennmaradását biztosító infrastruktúrát, kinevelni vezetőit, tanulni és kamatoztatni a tudást a közösségek boldogulásáért. (Lehocki-Samardzic 2022: 6-7)

A kutatás célja a horvátországi magyarság történetében a honvédő háború óta eltelt több mint három évtized folyamatainak eredményeként létrejött és a hazai jogi szabályozás alapján értelmezhető közművelődési/közösségi művelődési rendszert és működést, valamint a jelenlegi területileg specifikus közösségi művelődési formákat, funkciókat és hatásukat, a magyarságtudat kulturális és identitásbeli elsajátításának formáit, a kultúra megőrzésének közösségi, civil és intézményesült kereteit vizsgálni, amelynek értelmezési alapját és szempontrendszerét a horvátországi jogszabályi keretek elemzése és összehasonlítása adta.

A kutatás főbb kérdései; Milyen jogi szabályozási keretek határozzák és alapozzák meg a kisebbségi/nemzetiségi kultúra megélésének lehetőségeit a Drávaszögi magyar közösségekben? A horvátországi jogi szabályozás miként fogalmazza meg és teszi lehetővé a hazai közművelődési feladatellátásnak megfeleltethető formákat és tevékenységeket? Milyen „közművelődési” eszközök és módszerek szolgálják a magyarságtudat megőrzését? A drávaszögi magyarság reprezentációja, öndefiníciós folyamatai, az ehhez használt kulturális vagy imázs elemek milyen fórumokon és formákban jelennek meg és miként értelmezhetőek a közösségi művelődés nézőpontjából?

A kutatás empirikus elemzési egységeit az egyének, a közösségek, az intézmények/szervezetek, a média, valamint a nyelvi és a vizuális produktumok határozták meg, és a kutatás valamennyi tárgykörében elemzett adat gyűjtéséhez hozzájárultak. Az egyének közül a horvátországi magyar szervezetek és intézmények vezetői, képviselői, tagjai, helyi véleményformálók, aktív helyi lakosok, hazai nemzetpolitikai szakértők voltak az interjúk alanyai, de online kérdőíves megkereséssel további drávaszögi lakosokat is elértünk. A megfigyelések alanyai is egyszerre voltak egyének, közösségek (hagyományőrző/művelődő közösségek, csoportok), valamint intézmények/szervezetek képviselői, egyházak/egyházi szervezetek, óvodák, iskolák, felsőoktatási intézmények, közösségi házak, könyvtárak, gyűjtemények, szövetségek, egyesületek, alapítványok, művészeti, alkotó csoportok, klubok közösségei, tagjai, vezetői, szakemberei.

A honvédő háború (1991-1998) utáni horvátországi szakirodalom áttekintésével a releváns, pontos információátadásra törekvő írások összegyűjtésére törekedtünk. Olyan szerzőket válogatva, akik a helyi közösségek által elismert, nem megosztó, több évtizedes közéleti és/vagy tudományos/szakmai tapasztalattal rendelkeznek, releváns és pontos információkkal közvetítik a horvátországi magyarság helyzetét, közösségi életének minden területét. Ugyanezen szempontok mentén kerestük fel az interjúalanyokat (felsorolásuk a felhasznált irodalom alatt), hogy a helyi értelmezés, érdekelttség, elkötelezettség releváns és kellően objektív legyen. Az interjúk személyes, online, telefonos és esetenként fókuszcsoportos beszélgetéssel zajlottak.

A horvátországi jogszabályok közül a kultúraközvetítés, közösségi művelődés, kisebbségi jogok területének vonatkozásait, egyezmények, szervezeti alapszabályok dokumentumait elemeztük, de a horvátországi mellett a hazai nemzetpolitika által inspirált közösségi és kulturális, gazdasági, politikai törekvések példáit is gyűjtöttük.

A horvátországi magyar sajtó és elektronikus média (televízió, rádió) mellett a horvátországi magyarság további nyelvi és vizuális produktumai; szépirodalmi művek; esszék, ideológiai, politológiai, művelődéspolitikai, nemzetpolitikai, külpolitikai, gazdasági statisztikák; filmek; tárgyi és szellemi kulturális hagyatékok, évkönyvek, jubileumi kiadványok, fotók, gyűjtemények és archívumok egyaránt elemzési egységei voltak a kutatásnak.

Az összegyűjtött adatok egy gyorsan fogyatkozó közösség múltját és helyzetét láttatták, ami értelmezhetővé tette a jelen közösségi folyamatokat, összefüggéseket. A megfigyelések során

gyűjtött adatok, a fotózás mint adatgyűjtés (szimbólumok, vizuális jelek és jelentéstartalmuk), az interjúk (egyéni és csoportos, strukturálatlan és részben strukturált), valamint a kérdőíves kutatás (hólabda módszerrel) a horvátországi magyarság identitásának megőrzését szolgáló közösségi művelődési formák és módszerek specifikus jellemzőit - benne az anyanyelv, a kulturális örökség, a (közös tudáshoz való) hozzáférés, a közösségi kapcsolatok mibenlétét - tárta fel.

A kutatási koncepció és az adatgyűjtés módszereinek kiválasztása az elméleti keretek és következtetések alapját is adta. Az adatgyűjtésben kiindulópont volt a demográfiai és népszámlálási adatok gyűjtése, amely a kutatás területi és társadalmi behatárolásának indokoltságát tette világossá.

2. A Drávaszög mint kutatási terület meghatározása

A kutatási terület kiválasztásában elsősorban a kultúra táji tagolódásának szakirodalma volt irányadó. Kutatásunk esetében a határon túli, horvátországi Drávaszög, azaz baranyai terület választását részben a magyarországi Baranyával való kultúrtáji és társadalmi kapcsolódás, kötődés, és térbeli közelség indokolta, másrészt kulturális jelenségcsoportok jelenléte és összetétele okán tekintünk a Drávaszögre, mint kulturális régióra.

A választott területre vonatkozóan jellemző a Baranya, Baranja, Baranyaháromszög, Drávaszög, Belső-Drávaszög, elnevezések használata is, ezért tisztázni szükséges, hogy kutatásunk esetében mit értünk „Drávaszög” megnevezés alatt.

A kultúra területi határaival, a kultúraszerveződés bonyolult térbeli alakzatainak problémájával a néprajztudomány változó módszertani megközelítéssel a 19. század óta foglalkozik. A területiség, a történetiség és a kultúra kapcsolata (Gunda Béla), a magyar nép táji-történeti tagolódásának kutatása (Kósa László, Filep Antal), a néprajzi csoport és néprajzi régió fogalmai (Andrásfalvy Bertalan), a tájszerkezet és identitás kapcsolatainak kutatása (Balogh Balázs-Fülemile Ágens), a mai napig recens kutatási téma. A fogalmak egységesítésében és a magyar népi kultúra térbeli tagolódására vonatkozóan újszerű megközelítést alkalmaz Borsos Balázs, amikor a Magyar Néprajzi Atlasz adatait számítógépes klaszteranalízis segítségével elemzi, jóval tovább finomítva az egyes kultúrelemek térbeli elterjedését, fajtáját, létezését vagy éppen hiányát ábrázoló korábbi szintéziseket. A kultúra térbeli szerveződésének egzakt képét tudja felvázolni, a magyar nyelvterület nagy, közepes és kis és mikro kulturális régióinak körülhatárolásával, lokalizálásával. A kulturális régiók ebben az esetben nem egyes kulturális jelenségek megléte v. hiánya, hanem jelenségcsoportok összetétele alapján került meghatározásra, természetesen a földrajzi viszonyok, a történelmi csoporttudat és egyéb meghatározó tényező figyelembevételével.

Máig legmaghatározóbb, legszélesebb körben ismert fogalom az Andrásfalvy Bertalan által definiált néprajzi csoport. „A néprajzi csoport a népnek olyan egysége, mely kulturálisan nagyjából egynemű, tagjai valamilyen közösséget alkotnak, kapcsolat van közöttük, tehát „közlekednek” és kommunikálnak” egymással”. Ez biztosítja, hogy tagjaik egy műveltségűek, egy értékrendűek és kapcsolatban, érintkezésben vannak egymással. Ez a kapcsolat pedig azért fontos, mert az értékrendeknek és kultúra elemeinek állandó keringése, kicserélődése biztosíthatja csak a néprészlet egységes műveltségét. Az egyöntetűséget azonban csak feltételezhetjük, s az erre utaló legfontosabb jelek a következők lehetnek: a nyelvjárás azonossága; az összeházasodás köre; a viselet azonossága; a szokások azonossága; a mi-tudat, még ha a részletnek nincs is önelnevezése

vagy vállalt, másoktól ráakasztott elnevezése; az életmód, a foglalkozásbeli hasonlóság, a termelésben közel azonos helyzet /az elérendő modell azonossága/; a néprészlet kiegyenlítődését, biológiai értelemben is vett vérkeringését, vérkeveredését szolgáló intézmények.” (Andrásfalvy 1975: 48) E fogami keret egyben arra is lehetőséget kínál, hogy a kulturális jelenségek, esetleges reliktumok segítségével értelmezni tudjuk, mikor meddig terjed(t) egy-egy csoport határa, hogy változott annak térbeli kiterjedése.

Baranya vármegyére vonatkozóan Zentai János máig meghatározó 1987-es tanulmányában a következő megkülönböztető jegyek szerint határolja el egymástól a magyar néprajzi csoportokat:

1. tárgyi megkülönböztető jegyek: népviselet, táplálkozás, gazdálkodás jelenségei, építkezés, szőttesek;
2. népszokásbeli eltérések: lakodalmi szokások, „regőzés” (regölés), szentjánostűz, mátkázás, szőlőőrzés, temetkezés;
3. vallási elkülönülés
4. nyelvi jelenségek: családnevek, rokonsági fok megnevezése, különféle tárgyak, jelenségek helyi elnevezései;
5. a közösség tudata, a közösség tagjainak felfogása hovatartozásukról: az együvé tartozás tudatának megnyilvánulásai, saját közösségük elhatárolása más jellegű községektől;
6. a házassági kapcsolatok kiterjedési köre: a házassági kapcsolatok a 20. század elejéig – néhány kivételtől eltekintve – nem terjedtek túl az egyes néprajzi csoportok határain;
7. új műveltségi elemek terjedésének útja sebessége: kivetkőzés, fehér gyász, főkötők;
8. történeti, származási, földrajzi tényezők: a néprajzi csoportok műveltségbeli egysége történeti képződmény, földrajzi egységek és néprajzi csoportok határának egybeesése;

Zentai János felhívja arra a figyelmet, hogy a fent felsorolt jegyeket nem lehet mechanikusan alkalmazni. Saját tapasztalatai mellett Viski Károly megállapítására is hivatkozik: „Olyan kisebb vagy nagyobb etnikai egységet (csoportot) sem a történelem, sem a néprajz nem ismer, amelynek teljes (tárgyi és szellemi) műveltségállománya kizárólag az övé volna. Ebből következik, hogy határai csak az egyes műveltség-jelenségeknek, a jelenségek alkotójegyeinek vannak”. (Viski Károly 1938: 1-2.) Éppen ezért tartja fontosnak Zentai János is, hogy „az elhatárolás során a vizsgált csoportoknak megfelelő kritériumokat kell alkalmazni” (Zentai 1978: 536). Vizsgálati módszere hasonló a néprajzi atlaszt készítéséhez kartográfiai módszeréhez: a vizsgált kulturális jelenségek elterjedésének térképét ráhelyezte a vizsgált terület földrajzi térképére. A több jegy együttes alkalmazása során kirajzolódtak a néprajzi csoportok határvonalai és a néprajzi jegyeiket tekintve átmeneti jellegű községek is. Itt további szempontokat vet fel az idő korábban is említett dimenziója, a mikor és a meddig kérdése, melyre Zentai János módszerének ismertetése kapcsán nem tér ki, csupán a néprajzi csoportoktól a 20. századra térben már elszakadt, de műveltségében hasonló települések kapcsán utal a csoportok térbeli kiterjedésének időbeli változására Sárköz vagy Drávaszög példáján.

A drávaszögi néprajzi csoportot a következő paraméterekkel határolta le: Drávaszög a Duna és a Dráva összefolyásának szögletében, a Dráva folyó mentén az Ormányságig húzódik, ahol kissé felnyúlik a közép-baranyai dombvidékre. A Drávaszöget „az egykori római hadiút mentén kipusztult magyarság helyére telepített német és délszláv nemzetiségű övezet két tömbre osztja: a Siklós

környéki külső-drávaszögiekre... és a Duna-Dráva összefolyásánál a belső-drávaszögiek tömbjére” (Zentai 1978: 542). A Külső-Drávaszög falvai –Ipacsfa, Terehegy, Drávaszabolcs, Gordisa, Harkány, Máriagyűd, Siklós, Matty, Egyházasharaszti, Nagytótfalu, Túrony, Kisharsány, Nagyarsány, Siklósnagyfalu, Old, Kistapolca, Beremend, Peterd - házassági kör alkottak. A Belső-Drávaszög falvai: Karancs, Kő, Sepse, Csúza, Hercegszőlős, Vörösmart-az északi Hegyajja; Laskó, Várdaróc, Kopács, Bellye a déli Ajj; (Zentai 1978: 554).

A történelmi események következtében a Belső-Drávaszög területe egy település (Kölked) kivételével kívül került a mai Magyarország határán, s mint idegen országban élő kisebbségnek, sok hátrányt, asszimilációs törekvéseket kellett elszenvednie az ott élő magyarságnak. Az 1991-ben kitört háború következtében a lakosság egyharmada elmenekült, s azóta sem tért vissza szülőhelyére, a tradicionális magyar közösségek megbomlottak, kultúrájuk szétzilálódott. Ennek ellenére a külső drávaszögi magyarság identitás tudata az, ami jóval gyengébb, sőt, szinte nincs is, míg a horvátországi magyarság esetében a kisebbségi állapot inkább megtartotta a csoportidentitást, drávaszöginek - és szlavóniainak - lenni egyet jelent a megmaradással. Minorics Tünde kutatásai kimutatják, a hagyományos kutúra elemei, a horvátországi külhoni nemzeti értéktárba felvett elemek speciális tartalmakat hordoznak, a kulturális örökség, a múlt objektiválható szellemi és tárgyi emlékei egyben a történelmi legitimáció eszközei, kellékei. Ilyenek az archaikus ártéri életmódból fakadó eszközök, épületek és a viselet megmaradt töredékei. (Minorics 2021: 219)

A drávaszögi magyarság területi meghatározásának egyik alapvető eszköze a viselet. A Drávaszögi néprajzi csoport első tudományos felfedezője Gönyey Sándor, a csoport körülhatárolásakor elsősorban annak viseletéből indult ki, s feltehetően ez is hozzájárult ahhoz, hogy később Zentai János is adekvát elkülönítő jegynek tartotta az öltözet egyes elemeit. „Ehhez a természet adta elzártsághoz járul még a református vallás által való elkülönülés is, ami néprajzilag főként a régi viseletben érezte hatását és szabott határt a katolikus magyarsággal szemben”. (Gönyey 1942: 38) Gönyey Sándor szerint a népviseleti sziget legjellemzőbb ruhadarabjai, melyek más vidékektől szembetűnően megkülönböztetik Drávaszög viseletét, az a csécses, pántlikás keszkenő; tilánglis (tüll), tázlis (fodor) ímeg; pókos béllés; tilánglis keszkenő; és elsősorban a drótkontyon viselt hímzett újmenyecské kontykötő, a bugafőkötő. (Gönyey 1942: 53) A női öltözet szomszédos viseletektől minden irányban elkülönül, azonban az egymásra hatások, a rokonságok felfedezhetők.

Fentiekből következően a horvátországi Drávaszög, azaz Belső-Drávaszög területén élő magyarság a csoportidentitását még „drávaszögiként” őrzi, így a kutatásunk területét is „horvátországi Drávaszöggént” nevezzük meg. Tanulmányunkban a továbbiakban röviden a „Drávaszög” kifejezés használata a horvátországi területre vonatkozik.

3. Drávaszög táji-történelmi és gazdasági adottságai

Drávaszög táji-történelmi és gazdasági adottságainak feltérképezését elsősorban a vonatkozó szakirodalom, illetve más stratégiai dokumentumok elemzése segítette.

A Duna és a Dráva folyó szakaszainak legvédehetőbb területei a horvátországi összefolyásnál, a Drávaszögben találhatóak. Az ökológiailag összefüggő folyórendszer természetvédelmi kezelése és gazdasági hasznosítása kitörési lehetőséget biztosíthat a környező magyar, szerb, és beleértve a drávaszögi térség számára is. Jelentős potenciálok adódnak a hagyományos gazdálkodási formák,

az ökoturizmus terén is, azonban az államhatárok és társadalmi folyamatok (pl. délszláv háború okozta gazdasági visszaesés, fokozódó elnéptelenedés), melyek hozzájárultak a szabályozatlan árterületek megőrzéséhez, hátráltatják is a régió ökológiai alapokon nyugvó fejlődését. Az eltérő szabályozások és a vadászati engedélyek, a szerb-horvát dunai határviták megnehezítik az egységes kezelést (nemzeti parkot csak a magyar fél alakított ki) és a védett területek turisztikai hasznosítását, amelyben éppen az érintett horvát oldal áll az egyik leggyengébben.

Baranya valódi éléskamrája a tágabb régiónak. Az agráriumban meghatározó a nem évelő növények termesztése (agrárfoglalkoztatottak 38,5%-a), valamint a vegyes gazdálkodás (14,5%). A térség európai jelentőségű több termelvény terén is, úgy, mint a gabonafélék (búza, kukorica, árpa), az olajos növények (napraforgó, szója), a cukorrépa, valamint a takarmányfélék termesztése. A zöldség- és gyümölcsstermesztésben (paprika, paradicsom, uborka, salátafélék, hagyma, eper, szilva, körte, barack) a jelenleginél jóval nagyobb potenciálok rejlenek, és a térség rendelkezik egyedi, csak egy-egy termőközvetre jellemző termékkel (pl. baranyai, Duna menti pirospaprika). A térségben található kontinentális Horvátország egyik elsőszámú borvidéke, a baranyai (Karancs, Hercegszőlős, Csúza, Vörösmart). A borágazatban hangsúlyos a magyar etnikum jelenléte, akik vállalkozó-szellem, piaci szerepe meghatározóbb a többségi nemzeténél. A szőlők felhagyása, az alacsony szintű borászati technológia és a megfelelő szintű marketing hiánya azonban hátráltatja az ágazat fejlődését. A gazdaságos termelés egyik legfőbb gátja az elaprózott birtokszerkezet. Pannon-Horvátországban a teljes mezőgazdasági terület 76%-a az átlagban 3-5 hektár között lévő családi gazdaságok birtokában van. (HMDK Vidék- és Gazdaságfejlesztési Stratégia II. 2023-2028: 15) Mint látni fogjuk a terület agrár jellege megmutatkozik a helyi közösségek igényeire alapozó és a háború után újjáélesztett hagyományokra épülő rendezvények, események szervezésében is.

A terület kis- és középvállalkozásokban viszonylag gazdagabb térség, de a nagyvállalkozások hiánya jellemzi. További hátrányt jelent a központhiányos jelleget, amit a városi funkció nélküli kisközségek sűrű hálózata erősít fel. Ezen falvak nem képesek se népességükkel, se szolgáltatásaikkal kiemelkedni és sok esetben maguk a megye/ járási székhelyeik sem rendelkeznek olyan központi funkciókkal, hogy ezeket a településeket ellássák. Drávaszög ilyen szempontból is külső perifériának tekinthető, hiszen elaprózódott és funkcióhiányos településhálózatát a fontosabb központi szereppel rendelkező városok impulzusai már nem érik el. A Drávaszög elzártsága egyedi a tekintetben is, hogy a szerb és magyar határ jelentős fizikai és jogi akadály, míg a horvát magterületektől a Dráva, mint természetes határ, zárja el. (HMDK Vidék- és Gazdaságfejlesztési Stratégia II. 2023-2028: 5)

Kutatásunk mindemelett megállapította, hogy a magyarság képviselőinek jelenlegi politikai szándéka a falvak megerősítése: „olyan legyen falun élni, mintha város lenne”. (Jankovics Róbert 2024.) Azaz a szülőföldön maradási és boldogulást támogatni, megfelelő infrastruktúrát, oktatási és nevelési intézményeket, a munka és a közösségi élet lehetőségeit teremteni a falvak magyar lakossága számára. Vizsgálatunk során a falvakban történő funkció- és szolgáltatásfejlesztésnek számos példáját láttuk, köztük pl. a Bellyei Médiközpont, a kopácsi Tangazdaság és Ifjúsági Központ, a magyarok lakta falvakban közösségi házak építése, működtetése. A lakosság falvakban történő megtartására (elvándorlás, városba költözés lassítása) a magyarság megmaradásának biztosítékaként tekintenek. (Pirityiné Szabó 2024)

Kutatásunkban ennek hátterét és feltételeinek biztosítását elemeztük és értékeltük, ami – ahogy a tanulmányban a későbbiekben részletesen kifejtjük – a horvátországi magyarságon belül a

drávaszögi magyarság kiemelt szerepét igazolta.

4. A kutatás alanyai - Drávaszög magyar lakossága. A társadalmi környezet elemzése

Drávaszög magyar lakosságát, a társadalmi környezetet, a társadalmi és kulturális folyamatok összefüggéseit szakirodalom, interjúk (egyéni és csoportos), online kérdőívek és demográfiai adatok összegzésével vizsgáltuk és elemeztük.

A horvátországi magyarság közel 60 %-a él a drávaszögi falvakban. Horvátországban csak itt alkotnak egységes területet a magyar falvak, itt beszélhetünk viszonylag homogén kultúrájú lakosságról. Drávaszög népszámlásai adatait közigazgatási egység tekintetében Eszék-Baranya adatai fedik le. Mivel elenyésző a közeli városban élő magyarok száma (Eszék és Pélmónostor) és az Eszék-Baranyán kívül élő zágrábi és tengermelléki magyarság zöme többségében korábban Zágrábban tanult vajdasági értelmiségi, illetve a honvédő háború idején Horvátországba áttelepült vajdasági magyar, így tehát csak a Drávaszögről állapítható meg, hogy tájegységhez köthető, behatárolható és magyar táji-történeti hagyományokkal rendelkező terület és ahol magyar közösség még tömbben él. Elzártságából is következően az itt élő magyarság jobban ellenállt az asszimilációnak, bár azt megállítani nem tudta.

A kutatás során elsősorban azokra a drávaszögi településekre fókuszáltunk, ahol a településen még 15 százalékot meghaladó a magyarok aránya, de sajnos megállapítható, hogy már egyikben sincsenek többségben. Ez a nyolc falu három járáshoz tartozik. Bellyei járásba Kopács, Laskó, Várdaróc, a Hercegszölősi járásba Csúza, Sepse, Vörösmart, a Darázsi járásba pedig Kiskőszeg, Nagybodolya.

4.1. A magyarság létszámának csökkenő tendenciái

A tárgykör elemzése során az adatgyűjtés, a szakirodalom, a sajtó és médiaelemzés, az interjúk, az online kérdőívek segítségével és a történeti/politikai/gazdasági folyamatok tükrében értelmeztük a társadalmi változásokat.

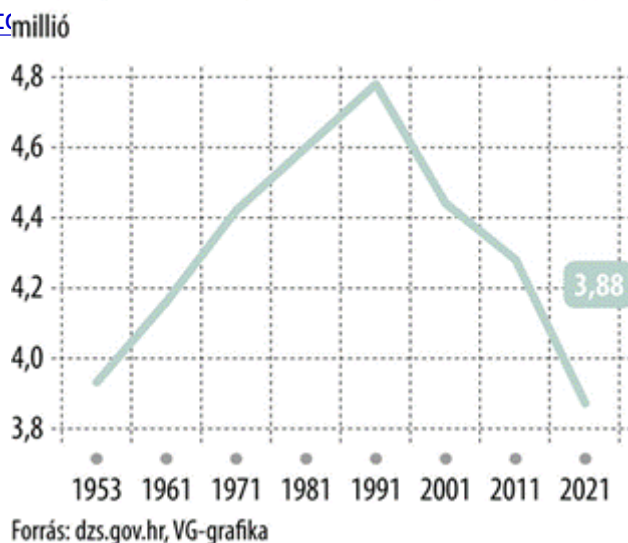
A horvátországi magyarság száma a 20. században egyre nagyobb mértékben csökkenő tendenciát mutat. A Trianoni döntés után új államba kerülést a Jugoszláv állam szlávosságra való törekvése követett, ami többek között mezőgazdasági reformokkal az etnikai viszonyok megváltozásához vezetett. A II. világháború után (horvátországi partizán, ill. kommunista mozgalom) bosszú vagy erőszakos kitelepítés áldozatai lettek, de kiköltözés és asszimiláció is tovább csökkentette a népességet Horvátországban. Miközben Szlavónia magyar falvai „szigetekként” élkelődtek be a horvátok lakta településhálózatba és asszimilációjuk felgyorsult, addig a Drávaszög falvai egységes területet alkotva jobban ellenállt az asszimilációnak. Az 1991-1998 közötti horvát honvédő háborúban a nagyszerb agresszió, a menekülés, majd a háború után a gazdasági okból történő kivándorlás járult hozzá a magyarság csökkenéséhez. (Nyári-Lovas 2022: 54-63)

Ha megnézzük Horvátország lakosságszámának alakulását, a honvédő háború a teljes lakosság csökkenéséhez vezetett. Az adatok és a szakirodalom arra is rámutat, hogy az Erópai Unióhoz való

csatlakozással újabb csökkenés tapasztalható a gazdasági elvándorlás miatt. Ez a tendencia a horvátországi magyarságot szintén érinti.

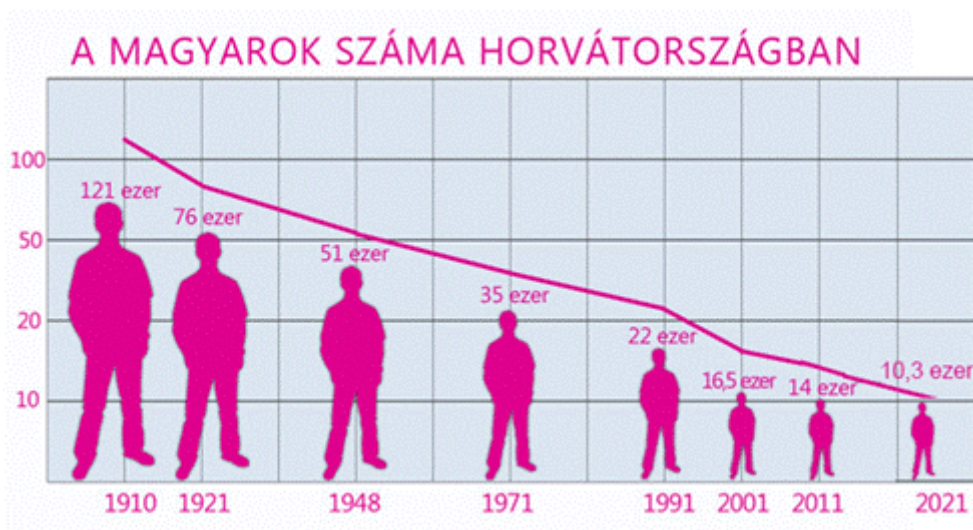
1. ábra: Horvátország lakosságszáma

(Forrás: Világgazdaság, [sag/2022/09/rohamosan-csokken-horvato](https://vilaggazdasag.hu/sag/2022/09/rohamosan-csokken-horvato), [télés: 2024.05.12.](https://vilaggazdasag.hu/sag/2022/09/rohamosan-csokken-horvato))

2. ábra: A magyarok száma Horvátországban

(Forrás: Új Magyar Képes Újság, 2022. <https://kepesujsg.com/10-315-magyart-szamoltak-meg-horvatorszagban/> Letöltés: 2024.05.12.)

Horvátországban 2021-ben 10 315 fő vallotta magát magyarnak, de csak 7218 fő jelölte meg a magyart anyanyelvének. Ez Eszék-Baranyában (Drávaszög és Eszék) esetében a következőképpen alakult: 6059 fő magyarból 4670 fő jelölte anyanyelvét magyarnak.

1. táblázat: A magyar nemzetiségű és magyar anyanyelvű lakosság számának változása Horvátországban a 2001-es és a 2021-es népszámlálás adatai alapján
(Forrás: saját készítés 2024, a 2001-es adatokat idézi: Lábadi, 2008)

Terület	Magyar nemzetiségű (2001)	Magyar anyanyelvű (2001)	Magyar nemzetiségű (2021)	Magyar anyanyelvű (2021)	Különbség (2001)
Eszék-Baranya megye	9784 fő	8307 fő	6059 fő	4670 fő	-1477 fő
Többi kontinentális megye	5251 fő	3015 fő	3157 fő	1646 fő	-2236 fő
Tengermelléki megyék	1560 fő	1328 fő	1099 fő	902 fő	-232 fő
Összesen	16 595 fő	12 650 fő	10 315 fő	7218 fő	-3945 fő

A 2021. évi népszámlásai adatok egy öregedő társadalom képét mutatják. A 10 315 főből a 65 év feletti magyarok száma 3736 fő, míg a 14 alattiak száma 798 fő, ekként a magyar népesség öregedési indexe 468,1 százalék. Jankovics Róbert HMDK elnök a Drávaszögre vonatkozóan is hasonlóan becsüli (1:5 arányú) a születés és halálozás arányát. (Jankovics 2022)

1. grafikon: A horvátországi magyarok korcsoportonkénti megoszlása
(Forrás: saját szerkesztés 2024)

A vegyes házasságok ugyancsak az asszimilációt gyorsítják, így konklúzióként megállapítható, hogy a magyarlakta területeken a nemzetiségi identitás megélésének és kifejezésének egyre fontosabb szerep jut a napjainkra alig tízezer főt számláló közösségben. (Lőrinczné 2020)

Ugyanakkor a népszámlásai adatok elemzése és értékelése arra is rámutatott, hogy a 2016-ig tartó politikai megosztottság következtében a népszámlálás alkalmával sokan nem szívesen vállalták fel kisebbségi identitásukat, így a 2021. évi számadatok alacsonyabbak lehetnek a tényleges létszámnál. A magyarság összetartására, az összefogásra és egységre törekvő Horvátországi Magyarok Demokratikus Közösségének tevékenysége, a növekvő kisebbségi/politikai befolyás, bővülő érdekérvényesítés, folyamatosan növekvő beruházások és támogatások következtében az utóbbi 3 évben lassuló tendenciát mutat az elvándorlás, növekvő a bizalom, és mind a

közbeszédben, mind a politikai/közületi térben jellemző lett a „jó magyarnak lenni Horvátországban” megfogalmazás. Erősödik a hagyományokhoz való kötődés, számos nyelv és identitásvesztés ellen ható törekvés valósul meg.

5. A horvátországi magyar kisebbség közösségeinek ernyőszervezete

A horvátországi magyar kisebbség érdekvédelmi ernyőszervezete a helyi székhelyű Horvátországi Magyarok Demokratikus Közössége (HMDK) (Demokratska zajednica Mađara Hrvatske). A szervezetet Eszéken alapították 1993-ban, alapszabályának első cikkelye alapján „[a] Horvátországi Magyarok Demokratikus Közössége (a továbbiakban: HMDK) a helyi alapszervezetekbe belépett magyar nemzetiségű horvát állampolgároknak, valamint részérdekeiket képviselő jogi személyeknek az egyetemes érdekképviselés céljából történő önkéntes, pártok feletti társulása.” A szervezet tagjai lehetnek természetes és jogi személyek egyaránt. Az egyesület 2017-ben megválasztott jelenlegi elnöke Jankovics Róbert, a Horvát Köztársaság politikai életének aktív szereplője, 2016 óta a Horvát Szábor tagja. A szervezet a horvátországi nemzetiségi választásokon számos tagot delegált helyi, térségi és országos tanácsokba. A HMDK a Horvát Köztársaság területén fekvő magyar nemzetiségű településeken jogi személyiséggel bíró alapszervezeteket működtet. Jelenleg országosan 15 alapszervezetből 7 működik a Drávaszög településén. (<https://hmdk.hr/a-hmdk-alapszervezetei/>) A jogi személlyel rendelkező tagok tagszervezeti státuszt élveznek. A főként kulturális és művelődési céllal működő tagszervezetek száma 19, melyből 10 egyesület kötődik a drávaszögi tömb-magyarsághoz. (<https://hmdk.hr/a-hmdk-alapszervezetei/>)

A HMDK fontos szerepet tölt be Magyarország által nyújtott céltámogatások koordinációjában is. A kétoldalú államközi megállapodás kiemelt prioritásai az anyanyelvi oktatás, valamint a kulturális és vallási élet biztosítása. Az 1995-ben aláírt Egyezmény (Hivatalos Közlöny - Nemzetközi Megállapodások 8/95 sz) értelmében a Nemzeti Kisebbségi Tanács a Horvátországi Magyarok Demokratikus Közössége, helyi egyesület megállapodásából eredő programokat társfinanszírozza. (<https://savjet.nacionalne-manjine.info/hr/programi-kulturne-autonomije/bilateralni-ugovori-i-ostalo/>) Többek között ennek eredményeként nyitotta meg kapuit a Kopácsi Tangazdaság és Ifjúsági Központ 2019-ben a Magyar Kormány 180 millió Forintos támogatásával.

A HMDK 2024. szeptemberében ösztöndíjpályázatot hirdetett a 2024-2025-ös tanévre az általános iskola 1. és 5. osztályába, valamint a középiskola 1. osztályába először (nem osztályismétlőként) beiratkozott diákok számára. A 75, egyenként 4000 Euro összegű ösztöndíjat azok nyerhetik el, akik magyar tannyelvű „A modell” szerint működő képzésben vesznek részt. (<https://kepesujasag.com/figyelem-palyazat-a-gyereket-magyar-iskolakba-irato-szulo-keszere-6/>)

6. A nemzeti kisebbségek védelmét szolgáló jogszabályok és intézmények

Míg Magyarországon a közművelődés/közösségi művelődés intézményrendszere, annak hálózata erősen kapcsolódik a területi igazgatás rendszeréhez, a települési önkormányzatokhoz, addig ez a

horvátországi magyarság esetében ettől elkülönülő szervezetekben valósul meg. A magyarországi gyakorlattal való összehasonlításban a különbségek és hasonlóságok vizsgálatának és értelmezésének az alapját és szempontrendszerét a hazai és a horvátországi jogszabályi keretek vizsgálata adta. Jelen fejezet Horvátország Baranya (Baranja) névvel jelölt területén élő mai magyarság, mint államalkotó kisebbség kulturális autonómiáját segítő kormányzati stratégiák áttekintésére vállalkozik. Arra kerestük a választ, hogy milyen állami intézkedések járulnak hozzá a magyar kisebbségi kultúra megnyilvánulásaihoz, és milyen szervezeti tevékenységek adnak keretet az egykori Alsó-Baranya területén élő magyar anyanyelvű kisebbség kollektív identitás-reprezentációinak.

2021-ben a Horvátországban a 22 államalkotó kisebbséghez tartozók száma a 3 871 833 fős teljes lakosság köréből 240 079 fő volt. A horvátországi magyar kisebbség a 2021-es népszámlálás adatai alapján 10 315 főt (<https://dzs.gov.hr/naslovna-blokovi/u-fokusu/popis-2021/88>), azaz 0,27 százalékot tett ki, és a 6. helyet foglalja el a szerbek, bosnyákok, albánok, olaszok és a romák mögött. (<https://savjet.nacionalne-manjine.info/hr/pristup-informacijama/nacionalne-manjine-u-republici-hrvatskoj/nacionalne-manjine-danas/>)

Horvátországban a nemzeti kisebbségek kulturális jogait az alkotmány, valamint különböző törvények (elsősorban Nemzeti kisebbségek jogairól szóló alkotmányerejű törvény – továbbiakban kisebbségi törvény) és nemzetközi szerződések (multi- és bilaterális) védik és garantálják. A kétoldalú megállapodások közül 1992-ben az első az ún. alapszerződés a baráti kapcsolatokról és együttműködésről szól, amely szerint a „Horvát Köztársaságban élő magyar nemzetiségnek és a Magyar Köztársaságban élő horvát nemzetiségnek joga van ahhoz, hogy egyénileg vagy közösségük más tagjaival szabadon kifejezésükre juttassák, megőrizték és továbbfejlesszék etnikai, kulturális, nyelvi és vallási identitásukat ...” (1995. évi XLVII. törvény 17. cikk (2)). Ezt követte 1995-ben az ún. kisebbségvédelmi szerződés, amely a Magyar Köztársaságban élő horvát kisebbség és a Horvát Köztársaságban élő magyar kisebbség jogainak védelméről (Egyezmény) [\[1\]](#). Ez az Egyezmény rendelkezik arról, hogy a „Felek külön kormányközi kisebbségi Vegyesbizottságot (Magyar-Horvát KVB) hoznak létre, amely figyelemmel kíséri jelen Egyezmény rendelkezéseinek megvalósítását.” (1997. évi XVI. törvény 16. cikk) A Magyar-Horvát KVB létrehozása óta 16 alkalommal ülésezett és az összes jegyzőkönyv elfogadásra, aláírásra került. (Érdemes lenne az ezekben megfogalmazott ajánlások hatásvizsgálatát is elvégezni.) Fontos kiemelni a horvátországi magyar kisebbség vonatkozásban, hogy Magyarország Alaptörvényének a felhatalmazása alapján az anyaország „... felelősséget visel a határain kívül élő magyarok sorsáért, elősegíti közösségeik fennmaradását és fejlődését, támogatja magyarságuk megőrzésére irányuló törekvéseiket, egyéni és közösségi jogaik érvényesítését, közösségi önkormányzataik létrehozását, a szülőföldön való boldogulásukat, valamint előmozdítja együttműködésüket egymással és Magyarországgal.” (Magyarország Alaptörvénye, 2011 D cikk) Így a magyar jogrendszerben is megjelennek azok a jogszabályok és közjogi szervezetszabályozó eszközök, amelyek ezt a célt szolgálják.

6.1 A horvát köztársaság alkotmánya

A Horvát Köztársaság Alkotmányának a preambuluma (I. „Történelmi alapok”) nevesíti a nemzeti kisebbségeit, garantálja számukra az egyenjogúságot és nemzetiségi jogaik gyakorlását összhangban az Egyesült Nemzetek és a világ demokratikus normáival. (Horvát Köztársaság

„Az emberi jogok védelme és alapvető szabadságjogok” (III.) c. részben már azokat az alkotmányos szabályokat (15. cikk) találjuk meg, amelyek a kiindulópontjai a tételes szabályozásnak a horvát jogrendszerben. Ezek a rendelkezések ismerik el és védik a nemzeti kisebbségek jogait. Itt alkotmányos szinten

- megerősíti nemzeti kisebbségek tagjainak jogegyenlőségét,
- deklarálja, hogy külön törvényben rendelkezik a kisebbségek jogainak a biztosításáról,
- biztosítja, hogy az általános választójog mellett, külön a nemzeti kisebbségek saját jogon választhatnak képviselőket a parlamentbe,
- garantálja a nemzetiségi önkifejezés szabadságát, a nyelvhasználatot, valamint a kulturális autonómiát. (Horvát Köztársaság Alkotmánya, 2013)

A „Kormányzati szervezet” c. (IV.) részben azt is megtaláljuk, hogy a horvát parlament a nemzeti kisebbségek jogait szabályozó törvényeket minősített többséggel fogadja el, azaz a képviselők kétharmadának szavazata szükséges a döntéshez. (Horvát Köztársaság Alkotmánya, 2013)

A Horvát Köztársaság Alkotmánya 83. cikkének felhatalmazása alapján került megalkotásra a Nemzeti kisebbségek jogairól szóló törvény (NN 155/2002), amelyet 2010-ben kis mértékben módosítottak (NN 80/2010). Ez lépett az 1991-ben elfogadott törvény helyébe.

A jogszabály hat fő részből áll és összhangban van azokkal a nemzeti kisebbséget közvetlen vagy közvetve érintő nemzetközi egyezményekkel, amelyeket a törvény rögtön az elején nevesít, az alapvető rendelkezések között. Külön kiemeli, hogy A Horvát Köztársaság nemzetközi szerződéseket köthet más államokkal a Horvátországban élő nemzeti kisebbségek tagjainak jogaival és szabadságaival kapcsolatos kérdések szabályozására (NN 155/2002). Ilyen a Magyar Köztársaság és a Horvát Köztársaság között a Magyar Köztársaságban élő horvát kisebbség és a Horvát Köztársaságban élő magyar kisebbség jogainak védelméről Eszéken, 1995. április 5-én aláírt Egyezmény (1997. évi XVI. törvény). A horvátországi kisebbségi törvény ugyancsak elismeri a kisebbségek egyéni és közösségi jogait, továbbá ezek gyakorlásának főbb területeit is kijelöli. Így említi a vallást, a nyelvhasználatot, a hagyományok és a kulturális örökség ápolását, amelyeket a kisebbségi kultúrák megőrzéséhez és fejlődéséhez szükséges feltételek megteremtésével és javításával kíván elérni. Továbbá e szférákat meghatározónak tekinti az identitás megtartása szempontjából is. A konkrétan nevesítettek közül néhány témánk szempontjából lényeges területet emelek ki: helyi és országos politikai részvétel, anyanyelvi oktatás, média és kulturális autonómia, amelyeket a törvény maga is taglal.

„A Horvát Köztársaság Alkotmánya autochton kisebbségnek, vagyis a horvát nemzet mellett államalkotó tényezőként ismeri el a magyarságot. Szavatolja, hogy minden nemzeti kisebbségnek az egyenjogúság és érdekei védelmében jogában áll képviselőt választani a horvát száborba.” (Lőrinczné 2015: 369) A magyar kisebbségnek egy állandó parlamenti képviselője van (2016 óta Jankovics Róbert), de politikai reprezentációjuk további szinteken (önkormányzati, kisebbségi önkormányzati) is realizálódik a kisebbségi törvényben foglaltak szerint. A kisebbségi önkormányzatok létrehozásának alapvetően kvantitatív feltételei vannak, nevezetesen azokban a helyi közigazgatási egységekben alakulhat, ahol az adott kisebbség száma eléri az 1,5 %-ot, vagy 200 főt települési (városok, falvak), illetve 500 főt területi (megyék) szinten. Az előbbi feltételek

teljesülésének a hiányában, de 100 fő meghaladása esetén, egy ún. kisebbségi ombudsman választható a magyarság társadalmi helyzetének előmozdítása, megőrzése és védelme érdekében (NN 155/2002). A nemzetiségi törvény 33. cikke alapján a megyei kisebbségi tanácsok úgynevezett *Országos Kisebbségi Önkormányzatot* hozhatnak létre, mely koordinációs feladatokat lát el. A regionális szinten szerveződő kisebbségi tanácsok tagjainak vagy a kisebbségi képviselő választása a *helyi önkormányzatok képviselő-testületi tagjainak választására vonatkozó törvény* rendelkezései szerint zajlik. A 2023. május 7-i választásokon összesen 4719 főt számláló 339 nemzetiségi tanácsot és 105 képviselőt választottak Horvátországban.

A nemzeti kisebbségek hagyományaik megőrzésének, fejlesztésének szolgálatában, a közösségi és kulturális események szervezésére és megvalósítására kulturális egyesületeket létesíthetnek. A jogszabály lehetőséget biztosít kiadói, múzeumi, könyvtári és tudományos tevékenységgel foglalkozó intézmények alapítására is. E szervezetek szerepe meghatározó a kisebbségek kulturális identitásának megőrzésében. A nemzetiségi egyesületek és intézmények működését a Horvát Köztársaság, valamint – lehetőségeikhez mérten – a helyi és regionális önkormányzati egységek finanszírozzák.

6.2. Nemzeti kisebbségek anyanyelvi oktatása

Az Európa Tanács Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartájának alkalmazása okán 2000-ben megszületett a Horvát Köztársaságban a nemzeti kisebbségek nyelvhasználatáról szóló törvény, valamint a nemzeti kisebbségek anyanyelvének oktatásáról szóló törvény (NN 51/2000). A nemzeti kisebbségek tagjai számára az óvodákban, az általános iskolákban és a középiskolákban is biztosítani kell az anyanyelvi oktatást. A rendszer úgynevezett „A modell”-je alapján a horvát nyelv és irodalom kötelező tantárgyak mellett biztosítja a nemzetiség nyelvén történő oktatást. A jogalkotó nagy mozgásteret adott a kisebbségi nyelven oktató intézmények számára, mivel a jogszabályban meghatározott minimális tanulói létszámnál kevesebb diák esetében is megengedi az anyanyelvi oktatást. Legális külön osztályt indítani a nemzeti kisebbségeknek a horvát tannyelvű iskolákban, továbbá a kisebbségi nyelven tanuló osztályoknál a törvény nem határoz meg minimumlétszámhoz. (M Császár, 2011)

Horvátországnak a fent említett Charta rendelkezéseinek az érvényesítésére vállalt kötelezettsége az oktatáson kívül más általunk kiemelt területeken is érezteti hatását. Fontos kitétele a nemzetközi szerződésnek, hogy „A Felek, ..., rendszeres időszakonként jelentést nyújtanak be az Európa Tanács Főtitkárának a jelen Karta II. Részének megfelelően követett politikájukról és a III. Rész elfogadott rendelkezéseinek végrehajtására tett intézkedéseikről” (Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája, 1992. 15. cikk 1.)

6.3. Nemzetiségi média

A horvát rádiózásról és televíziózásról szóló törvény 9. cikke (2) bekezdésének 6. pontja szerint (NN 137/2010) a közmédiában a Horvát Rádió és Televízió köteles a nemzeti kisebbségek tájékoztatását célzó műsorokat készíteni és közzétenni, részben a nemzeti kisebbségek nyelvén. Az

elektronikus médiáról szóló törvény (NN 111/2021) szintén hozzájárul a nemzeti kisebbségek jogai védelmének jelenlegi szintjének javításához, mivel megtiltja valamennyi műsorszám/kiadvány, valamint videómegosztó platform számára, hogy olyan tartalmakat tegyenek közzé vagy sugározzanak, amelyek faji vagy etnikai származáson vagy bőrszínen alapuló gyűlöletkeltésre vagy megkülönböztetésre buzdítanak, illetve azok terjedését elősegítik. A nemzeti kisebbségi törvény rendelkezik arról, hogy „a nyilvános információterjesztést, a rádió- és televízióműsorok készítését és sugárzását, az oktatást, a múzeumi, levéltári és könyvtári tevékenységet, valamint a kulturális örökség megőrzését és védelmét szabályozó törvények és felhatalmazó rendeletek értelmében meg kell teremteni a feltételeket ahhoz, hogy a Horvát Köztársaság minden polgára, különösen a gyermekek és a fiatalok az oktatási programok, valamint a kötelező és választható iskolai tantárgyak tanterve révén megismerjék a nemzeti kisebbségek történelmét, kultúráját és vallási meggyőződését.” (NN 155/2002, 17. cikk 1. bek.) Ennek érdekében intézkedéseket kell hozni, hogy a nemzeti kisebbségek tagjai hozzáférhessenek a médiához.

A kisebbségi törvény 18. cikke a tájékoztatást az állami, regionális és helyi rádió- és televízióállomások feladataként határozza meg, a nemzetiségi műsorok és híryananyagok készítéséhez állami forrásokat biztosít társfinanszírozási formában. A támogatásokról szóló döntést a Nemzeti Kisebbségi Tanács hatáskörébe rendeli a jogalkotó. (https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2002_12_155_2532.html) A 18. cikk c) bekezdése szerint a nemzetiségi egyesületek „nyilvános kommunikációs tevékenységet végezhetnek (újságkiadást, rádió- és televízióműsorok készítését és sugárzását, hírügynökségi tevékenységet)”.

6.4. A Horvát Állam Nemzeti Kisebbségi Tanácsa

A Horvát Köztársaság kormánya az ezredfordulón felismerte az államalkotó nemzetiségek kulturális autonómiájának jelentőségét. Figyelemre méltó, hogy a kormány az ország kulturális sokszínűségére gazdasági erőforrásként tekint. A kisebbségi törvény alapján az alulról szerveződő, a kollektív identitás és társadalmi kohézió értékeit reprezentáló, jogi személyiségként működő közösségeket központi állami alapból támogatják. Az allokált forrás felosztásáról önálló kormányzati szervként a Nemzeti Kisebbségek Tanácsa (Savjet za nacionalne manjine) saját hatáskörében gondoskodik.

A kisebbségi törvény intézményesíti a Nemzeti Kisebbségek Tanácsát (Tanács), mely minden kisebbség számára biztosítja a Horvát Köztársaság közéletében való részvételt, így a jogalkotói, véleményformáló, ellenőrzési és javaslattevési eljárásokhoz való jogot. (35. cikk) A Tanácsot 2002-ben hozták létre, elnökét a Horvát Kormány négy évre választja meg. A Nemzeti Kisebbségi Tanács intézménye fontos szerepet tölt be az emberi jogok, szabadságjogok és a nemzetiségi kulturális autonómia védelme érdekében. A Tanács nevesítve van a nemzetiségi operatív programok megvalósításában, érvényesíti és ellenőrzi a kisebbségi egyesületek és intézmények tevékenységeinek fejlesztését, továbbá a Horvát Köztársasági Magyar Kisebbség és a Magyarországi Horvát Kisebbség Védelmével Foglalkozó Kormányközi Bizottság (Magyar-Horvát KVB) ajánlásainak végrehajtását.

A Tanács a kisebbségi törvény 36. cikkében foglaltak szerint működteti a szakmai, adminisztratív és technikai feladatait segítő Tanács Szakmai Szolgálatot (Szakszolgálat). A Szakszolgálat munkáját

a Tanács elnöke irányítja. A Szakszolgálatnak meghatározó szerepe van a kisebbségi egyesületek „kulturális autonómia programjainak” támogatásában és ellenőrzésében, a kisebbségi jogok védelmében, az együttélés és társadalmi beilleszkedés fenntartásában, továbbá az anyanyelvi, érdekképviselési és fejlesztési programok megvalósításában. A Szakszolgálat különös figyelemmel kíséri a nemzetiségek kultúraszervezői- és közvetítői tevékenységeit és azoknak teret adó intézmények működését.

A Tanács honlapján olvasható dokumentumok részletes tájékoztatást nyújtanak a nemzetiségek támogatásának rendszeréről. A pályázati programok és azok folyamatának módszertani szabályozását a Tanács által 2016-ban keltezett „[a] nemzeti kisebbségek kulturális autonómiáját szolgáló programok finanszírozásának és szerződéskötésének kritériumai, valamint a finanszírozott programok végrehajtásának nyomon követésének és értékelésének módszertana” (Kriterij financiranja i ugovaranja programa kulturne autonomije nacionalnih manjina i metodologija praćenja i vrednovanja provedbe financiranih programa) című dokumentum (továbbiakban: szabályzat) rögzíti. A szabályzat ismerteti az állami pénzalap létesítésének irányelveit, célját és módszereit, források lehívásának feltételeit. A Tanács kiemelt figyelmet fordít a nemzetiségi kultúrát őrző és művelő amatőr-művészeti csoportokra, a kultúraközvetítő programokra és a befogadó kulturális intézményekre, továbbá „olyan programok támogatására, melyek hozzájárulnak a Horvát Köztársaság alkotmányába foglalt értékek megerősítéséhez, a tolerancia javításához, és a többnemzetiségű, multikulturális bizalom megteremtéséhez”. (7. cikk 4. pont). A Tanács ugyanakkor nem támogatja az oktatási intézmények tanórai és a tanórán kívül megvalósuló nemzetiségi programjait.

A szabályzat ismerteti a bírálati mechanizmus és a beszámolási közzététel és az ellenőrzési folyamat részleteit, meghatározza a pénzügyi és szakmai beszámolók formáját és tartalmát, a beszámolók elkészítésének időszakait (negyedéves, féléves és éves revíziók), határidejét. A benyújtandó beszámolókat a Tanács bírálja el.

A pályázati folyamatban elkülönítik az adminisztratív és a tartalmi feltételeket. A szakértői bizottság döntései során figyelembe veszi a pályázó egyesület vagy intézmény taglétszámát (Horvátországban minimum 20 fő), tevékenysége időtartamát, szakmai pozícióját-beágyazódását, az egyesület korábbi munkáját, valamint a nemzeti kisebbségek tagjai számára fontos etnikai jogok érvényesülését. A benyújtandó igazolások között szerepel többek között a nemzeti kisebbségnek nyilvánított tagok legalább 20 fős, személyi adatokkal kiegészített névjegyzéke (a választói névjegyzékből származó igazolásokkal alátámasztva), kivételt képeznek ez alól a jogi személyek által létesített szervezetek.

Mint a későbbiekben látni fogjuk, a Tanács pályázati programja a kulturális amatőrizmus fogalmát alkalmazza nemzetiségi hagyományőrző, alkotó- és előadóművészeti egyesületek tevékenységére. A horvátországi magyarság etnikai szerepéből fakadóan ez a fogalmi definíció eltér a magyarországi gyakorlattól. Az „amatőrség” a hazai szakmai értelmezés szerint „műkedvelő” alkotó- vagy előadótevékenység közvetlenül a professzióval vagy profizmussal – mint szakmabeli tudással – állítandó szembe, a határon túli magyarság esetében pedig sokkal inkább az anyaországtól elkülönülten élő közösség tagjainak kollektív identitásőrző-, reprezentatív társadalmi gyakorlatoként ragadható meg, melynek színterei a művelődési intézmények, egyesületi székházak, vagy a rendezvényeknek helyet adó települések nyilvános közterei.

7. A nemzeti kisebbségi közösségek tevékenységét támogató források rendszere

A határon túli magyarság kulturális identitásának megőrzését, kinyilvánítását és fejlesztését Magyarország és a Horvát Köztársaság is támogatja. Az államháztartás alrendszerében allokált pályázati források a jogszabályokban rögzített kötelezettségek teljesítését szolgálják. A források cél szerinti lehívásában a nagyobb, ernyőszervezetként is működő kisebbségi érdekképviselői szervek és intézmények mellett nagy szerepet kapnak a lakosság önszerveződési képességét kifejező egyesületek. Az alulról szerveződő kulturális közösségek jogi személyként vesznek részt pályázati folyamatban, teljes felelősséget vállalnak a programok tervezésben, megvalósításában és elszámolásában. Fontos kritérium, hogy a nemzetiségi egyesületek tagjaik kollektív identitásának megőrzését szolgáló (köz)művelődési és kulturális célok mentén szerveződnek, az állam biztosította anyagi eszközöket pedig e célokat szolgáló tevékenységeikre jogosultak igénybe venni.

7.1. A kulturális autonómia programjai

A Nemzeti Kisebbségi Tanács által felügyelt programok a „nemzeti kisebbségek kulturális autonómiája” elnevezéssel a nemzetiségi kultúra védelmét, megőrzését, fejlesztését, kinyilvánítását és népszerűsítését szolgáló tevékenységeket támogatják. A Tanács honlapján olvasható, hogy „[a] nemzeti kisebbségek egyesületei és intézményei által megvalósuló programoknak hozzá kell járulniuk a nemzeti kisebbségek etnikai, kulturális és nyelvi identitásának megőrzéséhez, ugyanakkor hozzá kell járulniuk a Horvát Köztársaság kulturális, társadalmi és gazdasági fejlődéséhez.” A jogalkotó a kollektív érdekeket az önszerveződés és az egyesülési jog eszközeivel érvényesíti, így az évente egy alkalommal meghirdetett programokra nemzetiségi civil szervezetek és intézményeik pályázhatnak. Az etnikai, kulturális és nyelvi identitás megőrzéséhez és a társadalomba való beilleszkedéshez hozzájáruló nemzetiségi egyesületek és intézmények támogatására hat alcélt jelöl meg a Tanács. Az alcélok szerint nyilvános pályázati felhívást tesznek közzé minden év decemberében a következő naptári évben megvalósítandó kisebbségi egyesületi, intézményi tevékenységekre. A meghirdetett programok a következők:

- információ (nemzetiségi napilap, heti, havi, kéthavi, negyedéves lap, évkönyv, online és print anyanyelvi vagy kétnyelvű kiadványok, egyesületi weblapok készítése, tartalomfejlesztése);
- kiadványok (nemzetiségi kiadványok, nemzetiségi szerzők anyanyelvi könyvei);
- kulturális amatőrizmus (egy adott nemzeti kisebbség kulturális, nyelvi és etnikai identitásának megőrzése érdekében alkotó- és előadóművészeti, valamint hagyományőrző tevékenységet folytató közösségek támogatása). Minimum létszámkeretként előírás, hogy a folklór-, tánc- vagy kórus csoportoknak legalább 10 aktív taggal; a zenei, színházi vagy művészeti csoportoknak legalább 5 fővel kell működniük. További követelmény egy naptári évre minimum 5 nyilvános fellépés vállalása. A jelentkezés feltétele többek között a tervezett repertoár és a felkészülés ütemtervének bemutatása, valamint a csoportvezető szakképzettségének igazolása.
- nemzetiségi kulturális rendezvények (fesztiválok, falunapok, kiállítások, találkozók, évfordulós alkalmak, megemlékezések, vásárok, szakmai konferenciák, egy vagy több nemzeti kisebbség hasonló megnyilvánulási formái a helyi, önkormányzati, városi, regionális és állami szinten stb.) megvalósítása. A programtervnek tartalmaznia kell többek között a program részletes bemutatását, a helyszín leírását, a várható résztvevők számát és becsült

nézőszámot.

A pályázati program része a kétoldalú nemzetközi megállapodásokból eredő programok megvalósításának támogatása, melyet a 12. cikk szabályoz. Főszabály szerint a támogatás egy adott nemzeti kisebbség egészére vonatkozó, együttműködést és egységet kifejező programokat szolgálja.

Önálló programelem a nemzeti kisebbségek autonómiáját segítő, előzetesen egyeztetett állami vagy önkormányzati tevékenységek támogatása, melynek keretében nevesítik egyesületek, szervezetek működését szolgáló művelődési központok fenntartását, építését is. Ez a program támogatja a nemzetiségi tevékenységek feltételrendszerét alkotó infrastrukturális beruházásokat, eszközbeszerzéseket és működési feltételek megteremtését. (13. cikk) Tehát a nemzetiségek kulturális autonómiája segítésében, érvényesülésében a magyar kisebbségi tanácsoknak is szerepe van.

7.2. A magyarság a horvát Nemzeti Kisebbségi Operatív Program 2024-2028 intézkedési tervében

Horvátország kisebbségpolitikájának fontos ismérve, hogy az államalkotó nemzetiségek ügyét 2019-ben kormányprogram szintre emelte. A jelenleg érvényes 2024-2028-as Nemzeti Kisebbségi Operatív Program (Operativni programi nacionalnih manjina za period 2024-2028.) kidolgozásában részt vett a Horvátországi Magyarok Demokratikus Közösségének (HMDK) elnöke, Jankovics Róbert is. A program 5. fejezete hat, a magyar kisebbségre irányuló önálló intézkedési tervet tartalmaz. A kormány biztosítja többek között a HMDK szervezetén keresztül a magyar kisebbség számára szükséges létesítmények vásárlását, valamint a magyarság kulturális, művészeti és sportegyesületeinek támogatását. A program nevesíti az Eszéki Magyar Oktatási Központ épületének felújítását, a pélmonostori városi könyvtárban működő Magyarok Központi Könyvtárának támogatását, a darázsi katolikus templom és az eszéki református templom felújítását, valamint az 1995-ös bilaterális Egyezményben vállalt jogi és pénzügyi eszközök rendelkezésre bocsátását.

7.3. A drávaszögi magyar nemzetiségi programok támogatottsága 2024-ben

A Tanács 2024 áprilisi döntése nyomán a nemzeti kisebbségek által benyújtott 1340 kulturális autonómia programból 1253 részesült összesen 9 706 057 Euro összegű pénzügyi támogatásban. Ebből a horvátországi magyar szervezetek támogatása összesen 1 367 300 Euro volt, a szerbek és az olaszok mögött a harmadik legtöbb forrást elnyert nemzetiségként. A támogatási összeg 33.92 százalékkal magasabb a 2023. évinél. (<https://kepesuj sag.com/dontott-a-zagrabi-kisebbsegi-tanacs-3392-kal-nagyobb-tamogatas-a-horvatorszagi-magyaroknak-a-tavalyihoz-kepest/>) 2023-ban 49 magyar szervezetet támogatott a tanács országosan, az idei évben 53 egyesület kapott anyagi forrást, ennek mintegy kétharmada az egykori Alsó-Baranya területén fekvő települések egyesületeit illeti. A drávaszögi és eszéki magyarság 28 szervezete 385 700 Euro támogatásban részesült. Közöttük több, újonnan pályázó drávaszögi magyar szervezet, (pl. Újbezdáni Ifjúsági Hagyományörző Egyesület, HMDK Gazdaköre, csúzai Ács Gedeon Magyar Ifjúsági Szervezet és a vörösmarti Turul Egyesület) pályázatát támogatta a Tanács. A Horvátországi Magyarok Demokratikus Közössége országos tevékenységére 2024-ben – alap- és tagszervezetei nélkül

számolva – 659 500 Euro támogatást nyert.

A Magyarországgal kötött bilaterális megállapodás szerinti támogatás összege ebből 420 000 Euro volt. Az alprogramok tekintetében három országos folyóirat (ebből egy hetilap, az Új Magyar Képes Újság, egy kéthavonta megjelenő gyermekújság, a Barkóca, és egy irodalmi-kulturális periodika, a Rovátkák) kapott támogatást. Ezen felül kettő könyvkiadvány (Szentlászló és Várdaróc címmel) jelenik meg a HMDK gondozásában, összesen 169 000 Euro támogatással. A drávaszögi magyarság kezdeményezésével és szervezésében mintegy 34 amatőrművészeti csoport működése és fellépése biztosított, valamint 84 nemzetiségi rendezvény valósulhat meg a kulturális autonómia program jóvoltából, 2024-ben. (https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2024_04_47_804.html)

7.4. A határon átnyúló magyar nemzetpolitika érvényesülése Horvátországban

A Magyarországon élő nemzetiségek és a határon túli magyarság támogatása hazánkban a Miniszterelnökség alá tartozó Nemzetpolitikai Államtitkárság feladatköréhez tartozik [\[2\]](#).

A Magyar Kormány nemzetpolitikai stratégiai céljainak megvalósítására és segítésére elkülönített állami pénzalapok kezelését a Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt. (BGA) végzi 2011-óta. A BGA kiemelt feladata: „a külhoni magyarság szülőföldjén történő egyéni és közösségi boldogulásának, anyagi, szellemi gyarapodásának elősegítése és kultúrájának megőrzése érdekében támogatások nyújtása. A Kormány nemzetpolitikai stratégiájához igazodva meghívásos pályázati felhívásaival is támogatja azon kiemelt nemzeti jelentőségű szervezeteket, intézményeket, illetve programokat, amelyek nagy hangsúlyt fektetnek a határon túli magyarság önazonosságának megőrzésére.” (<https://bgazrt.hu/magunkrol/>) Ezen túlmenően a BGA végzi – többek között – a hazai nemzetiségek támogatási feladatait is. Az alapkezelő által biztosított pályázati források tehát a külhoni magyarság szervezetei (<https://bgazrt.hu/tamogatasok/kulhoni-tamogatasok/kulhoni-tamogatasok-2024/>), és a Magyarországon élő nemzetiségek szervezetei (<https://bgazrt.hu/tamogatasok/nemzetisegi-tamogatasok/>) számára elérhetőek. A külhoni pályázatok többek között kulturális, oktatási, sport és egyházi témakörökben kínálnak támogatást a határon túli magyarság számára. A Drávaszögben számos kulturális program és nagyobb volumenű nemzetiségi beruházás támogatójaként is jelen van a BGA Zrt.

Magyarország kormánya a háború után és jelenleg is a horvátországi képviselőkkel egyeztetve tervezi a támogatási alapokat, így jellemzően a család, hitélet, oktatás hármasságában érzékelhetőek a helyi igények és szükségletek közösségi szemléletű megfogalmazása: pl. templomok felújítása, közösségi házak építése, óvódák, iskolák, könyvtárak építése, létrehozása. (Piriyiné 2024)

A horvátországi Eszék Magyar Főkonzulátusa (<https://eszek.mfa.gov.hu/>) (Generalni konzulat Mađarske, Osijek) 2013-ban nyílt meg, hagyományos konzulátusi feladatain túl segíti az anyaországi kapcsolatok építését és fenntartását. A konzulátus kulturális programjai sorában Magyarország kulturális értékeinek bemutatását tűzte zászlajára, ennek érdekében rendszeresen együttműködik az eszéki egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékével és magyar nemzetiségi szervezetekkel filmklubok, színházi bemutatók, koncertek, előadások stb. megvalósításában.

A horvátországi magyarság jól gazdálkodik a nemzetpolitika által nyújtott lehetőségekkel. A 2002-től a státusztörvény adta lehetőség - a magyar igazolvány kérelmére - a HMDK keretében indult elsőként. A HMDK akkori elnöke, Pasza Árpád - erős pedagógiai érzékkel - nagy hangsúlyt fektetett a fiatalok kinevelésére. Az akkori irodában dolgozott többek között Jankovics Róbert is, aki jeleleg a HMDK elnöke, parlamenti képviselő. A kormánnyal máig tartó együttműködő kapcsolat erős kötődést alakított ki az anyagországhoz, szívesen csatlakoznak kezdeményezésekhez, nemzetpolitikai törekvésekhez. (Pirityiné Szabó 2024)

8. A közösségi művelődés magyarországi és horvátországi aspektusai

Horvátországban a lakosság közművelődési szolgáltató intézmények működésére vonatkozó jogszabályi környezet nem ismert, a közművelődés ágazati törvényi szabályozás, intézményrendszer és képesítéssel rendelkező szakemberek nélkül működik. A települési művelődési házakat a járások, városi tanácsok vagy civil szervezetek tartják fenn. A drávaszögi magyarlakta települések művelődési házainak programkínálata a helyi kulturális egyesületek és intézmények közösségépítő tevékenységén is alapszik.

A hazai gyakorlatban a közművelődés szakágazati specifikumai az intézményrendszer irányítása és fenntartói követelményei, a szakemberképzés, valamint az úgynevezett alapszolgáltatások területén jelenleg a Kulturális és Innovációs Minisztérium törvényi szabályozása alá tartoznak. Az 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről (Kulturális törvény) preambuluma ekként fogalmaz: „[a] társadalom közös érdeke a nemzeti, nemzetiségi kulturális hagyományok megőrzése, méltó folytatása, a közösségi és egyéni művelődés személyi, szellemi, gazdasági feltételeinek javítása, a polgárok életminőségét javító, értékhordozó tevékenységek, valamint az ezek megvalósulására létrejött intézmények és szervezetek működésének elősegítése, amely törekvés a kulturális alapellátás rendszerében testesül meg.”

(<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99700140.tv#lbj0ida96f>) A törvény 37/A. § * (1) szerint „a törvényben meghatározott, a kulturális javak védelmével összefüggő célok megvalósításának legfontosabb letéteményesei a muzeális intézmények.” A 8. bekezdés meghatározza a „nemzetiségi bázisintézmény cím” fogalmát, ha az „alapfeladatai körében szerepel a nemzetiségi feladatellátás”, vagy „az állományában a nemzetiségi nyelvű vagy nemzetiségre vonatkozó kulturális javak huszonöt százalékot elérő arányban találhatóak”, vagy „közművelődési programjaiban és állandó kiállításában a nemzetiségi kultúrát hangsúlyosan mutatja be”. A jogalkotó a Kulturális törvény 60. § e) pontjában a nyilvános könyvtári ellátás központi szolgáltatásként nevesíti a nemzetiségek könyvtári ellátásának segítését. A 66. c) pontja a vármegyei könyvtárak feladatínál előírja „a vármegye nemzetiséghez tartozó lakosainak könyvtári ellátását”. A jogszabály IV., a közművelődést szabályozó része a közművelődési feladatellátást alapvetően az állam és az önkormányzatok hatáskörébe utalja, ekként a nemzetiségi önkormányzatok is gyakorolhatnak intézményfenntartási jogot. Az intézménytípusok körében a 78/E. §-a a kézműves alkotóház intézménytípus vonatkozásában definiálja többek között a nemzetiségi „népi kultúrának, hagyományoknak tovább éltetésével, komplex bemutatásával, oktatásával és megújításával kapcsolatos feladatok” ellátását.

A települési önkormányzatok kötelező, az ellátandó közművelődési alapszolgáltatások körének, a feladatellátás formáját, módját és mértékét szabályozó közművelődési rendelet alkotási folyamatában a jogszabály előírja a települési nemzetiségi önkormányzattal való egyeztetési kötelezettséget. (83/A. § (1)).

Magyarországon a művelődési házak irányítói feladatait az állam gyakorolja 1948 óta. A rendszerváltást megelőző konszolidációs korszakok a kezdeti diktatórikus, átpolitizált ideológiai intézményi funkciókat bár feloldották, a vertikális igazgatási struktúra napjainkig fennmaradt. Az államilag deklarált közfeladatot ellátó közművelődési intézmények fenntartói kötelezettségét a jogalkotó a települési önkormányzatok és nemzetiségi önkormányzatok hatáskörébe utalta.^[3] A települési önkormányzatok közművelődési feladatai sorában 2017-től a vonatkozó jogszabályi előírások szerint hét közművelődési alapszolgáltatás került meghatározásra. ^[4] Ezek között a hagyományos közösségi kulturális értékek átörökítése feltételeinek biztosítása alapszolgáltatásra vonatkozóan a törvény végrehajtási rendelete 8. § e) pontja kitér a nemzetiségi programokra is, miként (a közművelődési intézmény) „a helyi vagy térségi nemzetiségi vagy kisebbségi közösségek bevonásával a nemzetiségi és más kisebbségi kultúra értékeinek megismertetése érdekében programokat, tevékenységeket, szolgáltatásokat szervez, támogatja azok megvalósítását.” ^[5] Tehát hazánkban a jogalkotó az intézményi kötelezettséget jeleníti meg, ezzel szemben a horvátországi magyarság szociokulturális társadalmi gyakorlata alulról szerveződő kollektív cselekvésként határozható meg – mely független az intézményi háttértől.

Az alapszolgáltatások közül a művelődő közösségek számára helyszín biztosítása kötelezően megvalósítandó tevékenység minden magyarországi település önkormányzata számára. A többi alapszolgáltatás a település lakosságszámától, települési státuszától és az intézmény típusba való besorolástól függően választható. Ez alól kivételt képeznek – tekintet nélkül a társadalmi és gazdasági környezet sajátosságaira – a kulturális központok és a megyei jogú városok, ahol minden alapszolgáltatás megvalósítása kötelező feladat. Az intézmény működtetését és az alapszolgáltatások biztosítását hazánkban közművelődési megállapodás keretében a jogszabályi feltételek teljesítése mellett non-profit, vagy gazdasági szervezet és magánszemély is végezheti. (77. § 2.bek.). Az egyesületi intézményi működtetést megnehezíti, hogy a civil szféra jogi környezete és támogatása hazánkban kevésbé kiszámítható, a kisebb lokalitást kifejező közösségek számára kevés és alacsony összegű felhasználható forrás áll rendelkezésére.

Hazánkban az intézménytípustól, az alapszolgáltatások körétől függően az intézményekben foglalkoztatott szakemberek alkalmazásával kapcsolatos szabályokat is meghatároz a jogalkotó. A munkakörök és végzettségi kritériumok városi intézményeknél vezetői szinten szakirányú MA (mester fokozatú) végzettséget, szakmai dolgozók részéről általában felsőfokú szakirányú BA (alapfokú) végzettséget vagy közép és felsőfokú szakképesítést (Közművelődési szakember I/II. vagy közművelődési munkatárs végzettség) ír elő. A szakképesítés vagy szakirányú diploma megszerzéséhez az állam megfelelő szakmai és egyetemi oktatási rendszert biztosít.

A fent leírtakkal szemben Horvátországban nem ismert a magyar közművelődési intézményrendszer szabályozásával összevethető irányítási gyakorlat. Ennek tükrében nem határozható meg a művelődésre vonatkozó fenntartói vagy feladatellátási kötelezettség. A for-profit és művészeti szektorokban tevékenykedő kulturális menedzser képzés elérhető Horvátországban is, de a közösségi művelődési tevékenységek szervezésére és lebonyolítására irányuló szakmai képzés nincs. (Andócsi 2024)

Magyarországon is számos amatőr művészeti csoport működik, megtalálhatók a korosztályi művelődési formák, szakkörök, civil szervezetek által életre hívott események, nemzetiségi programok, falunapok és művészeti találkozók, változatos társadalmi ünnepek, jeles napok stb., melyek támogatása, megvalósulásuk szakmai és anyagi biztosítása becsatornázódik a helyi közművelődési feladatellátás rendszerébe, amint a tevékenységnek helyet/teret adó közművelődési intézmény infrastruktúráját és humán erőforrását használja fel. Az anyagi szükségletek egy részét az állam normatív rendszerben finanszírozza, ami nem fedezi működési-, a bér-, és a programköltség töredékét sem, a kiadások ekként a fenntartót terhelik. A kulturális szervezőmunka jellemzően a helyi közművelődési szakember(ek) kezében összpontosul, továbbá a szervezés során számos – esetenként íratlan – fenntartói elvárásnak is szükséges megfelelni. Ez sajnálatos módon nem zárja ki, hogy a szakmai prioritások és kompetenciák ellenére az intézmények és fenntartói között fennálló függelmi viszonyban alárendelődjenek fenntartójuknak.

9. Az irodalmi műveltség és a vizuális reprezentáció szerepe a horvátországi magyarság identitásának megőrzésében

Szerb Antal Magyar irodalomtörténetének záró fejezetében már az 1930-as években megállapította, hogy az önálló magyar kulturális hagyományok megléte, valamint a potenciális olvasóközönség politikai, társadalmi, gazdasági helyzete jelenti a két legfontosabb tényezőt, mely Trianon után a határon túli régiók magyar szellemi életének alakulását meghatározta (Szerb, é. n.: 502-503). Szerb a délvidéki magyar irodalmi élet korabeli alacsony szervezettségét azzal indokolta, mivel a történelmi Magyarország déli területei hagyományosan nem alkottak a Dunántúlhoz, az Alföldhöz, Erdélyhez vagy Felső-Magyarországhoz hasonló összefüggő kulturális teret (Szerb é. n.: 502). Bori Imre néhány évtizeddel később ezzel egybehangzóan mutatott rá a jugoszláviai magyar irodalom területi határainak mintegy véletlenszerű alakulására: „a békeszerződések kijelölte határok [...] a jugoszláviai magyar irodalom határait is jelentették, meghatározva azokat a területeket, amelyeken a magyar szellemi élet jugoszláviában kifejtheti hatását, ahonnan olvasóközönségét és tehetséges alkotóit várhatja” (Bori 1975: 87). E körbe tartozott az Alföldhöz kapcsolódó kevert népességű „beteg, borús, bús, lomha Bácska”, a Horvát-Szlavónország részét alkotó Szlavónia, valamint a Drávaszög, mely Baranya vármegye délkeleti sarkát képezte egykor, s hagyományai – a Muravidékhez hasonlóan – a Dunántúlhoz kapcsolódtak. Ezen a többnemzetiségű, sokféle identitást felvonultató területen bontakozott ki a délszláv állam magyar nyelvű irodalmi élete a maga szerzőivel és intézményeivel az elkövetkező évtizedekben. Az 1991-ben kirobbant délszláv háború és a Baranyai háromszög évekig tartó szerb megszállása azonban újabb törést okozott. A horvátországi magyarság a háborús cselekmények és a nyomukban járó tömeges kivándorlás mellett az egykori Jugoszlávia magyar nyelvű kulturális intézményrendszerének széthullását és a legfontosabb intézmények elvesztését is megsínylette. A délvidéki magyarság legrangosabb napilapjának számító újvidéki Magyar Szó (1944-), a Híd (1945-) és az Új Symposion (1965–1992) folyóirat, a szépirodalmi művek kiadásában élen járó Forum Könyvkiadó (1957-), valamint a szabadkai magyar Népszínház (1945-) ugyanis egyaránt a szerbiai Vajdaságban működött.

A szellemi élet folyamatosságának hiánya, valamint a megszakítottság időről-időre visszatérő tapasztalatai indokolhatják Kontra Ferenc megállapítását, mely szerint szerves folytonosságot képező horvátországi magyar irodalom helyett ma is célszerűbb inkább Horvátország magyar irodalmáról beszélni, a tér-idő-cselekmény egymást feltételező hármasság egységének

összefüggésében (Kontra 2011: 8).

A horvátországi magyar etnikai közösségek eróziója jellemzően a magyart anyanyelvükként beszélők számának csökkenésével veszi kezdetét. Ebben a helyzetben a Lábadi Károly által hangsúlyozott család, anyanyelvű iskola és hitélet (Lábadi 2008: 13) mellett a magyar nyelvű művelődés, ezen belül az identitás elemeit a nyelv útján tovább örökítő irodalom intézményrendszerének szerepe kulcsfontosságú a magyar nyelvű közönség újabb nemzedékeinek felnevelése és megtartása szempontjából. Hiszen okkal feltételezhető, hogy az anyanyelvű irodalmi műveltség megőrzése – vagy újjáélesztése – a magyar identitás megőrzését is jelenti egyszersmind.

9.1. A horvátországi magyarság irodalmi-kulturális intézményrendszere

Az irodalom és egyben az anyanyelvi műveltség legfontosabb intézményei közé sorolhatók az irodalmi társaságok és szervezetek, a folyóiratok, a könyvkiadók, a mecénatúra intézményei (finanszírozók, díjak), valamint az irodalmi élet jeles napjai (lásd: Balajthy, Bódi & Szirák 2021: 15-20). A kezdetben még párhuzamosan létező intézmények az irodalmi élet fejlődése során rendszert alkotnak, mely előbb-utóbb teljes egészében lefed egy földrajzi-kulturális egységet, s a színre lépő új szereplőknek is hozzá képest kell kijelölniük saját helyüket és szerepüket (Thimár 2001: 93).

„Az 1991-ben kitört háború az elsők között éppen ezt a létfontosságú intézményi rendszert zúzta szét a megszállt területen. Megszűntek vagy elsorvadtak, esetleg lecsökkent tevékenységi körük azoknak az említett intézményeknek, amelyek döntő szerepet játszhatnának a magyarság szellemi életének fennmaradásában és fejlődésében: lehetetlenné vált a HMSZ tevékenysége, a tájékoztatás akadozik, az oktatási rendszer széthullott, az egyházak csak nehezen fejthetik ki tevékenységüket.” (Idézi: Mák 1997)

A horvátországi magyar értelmiségnek az 1990-es évek második felétől nyílt lehetősége a lerombolt – illetve teljes egészét soha nem is alkotó – irodalmi-kulturális intézményrendszer újjáépítésére. Az azóta eltelt bő két évtized során alakultak ki azok az intézményes keretek, melyek az anyanyelvű művelődés lehetőségeit meghatározzák.

9.2. Kisebbségi érdekképviselői szervezetek

A Horvátországi Magyarok Szövetsége (HMSZ 1949–1993) a háború előtt a horvátországi magyarok egyetlen legitim országos érdekképviselői szerve volt, mely művelődési rendezvények szervezésével, évkönyvek, tankönyvek kiadásával, illetve különböző kulturális tevékenységek koordinációjával foglalkozott (Lábadi 2008: 27). A mai Horvátország legfontosabb országos hatáskörű magyar érdekképviselői szerve az 1993-ban alapított Horvátországi Magyarok Demokratikus Közössége (HMDK), melynek tagszervezetei között számos vidéki kultúregyesület található Szlavóniában és a Drávászigben egyaránt (<https://hmdk.hr/a-hmdk-tagszervezetei/>). A HMDK művelődéspolitikai törekvéseivel akkoriban elégedetlen magyar szervezetek 1998-ban megalakították a Magyar Egyesületek Szövetségét (MESZ), melyhez tizennyolc egyesület csatlakozott (Lábadi 2008: 30). A két ernyőszervezet az ezredforduló évei óta egymással párhuzamos (és egymással rivalizáló) intézmények (lapok, folyóiratok, kulturális intézmények)

hálózatát hozta létre, s az országos kisebbségi választások eredményei alapján egy ideig felváltva képviselte a horvátországi magyarságot a zágrábi parlamentben és a Horvát Köztársaság Kisebbségi Tanácsában (Kriják 2017: 208-209).

A MESZ 2016. évi megszűnése óta – ahogy korábban is – a HMDK a közösség életét érintő valamennyi területen jelen van, sikeresen vesz részt a választásokon annak érdekében, hogy a törvényhozásban is képviselje a magyarság érdekeit. Elmondható, hogy a horvátországi magyarok politikai helyzet stabil, a megosztottság az utóbbi években szinte eltűnt, ami nélkülözhetetlen tényező a kisebbségi kultúra megmaradásában. (Pirityiné Szabó 2024)

9.3. Országos hatókörű kulturális intézmények és szervezetek

Horvátország legfontosabb magyar nyelv és kultúra ápolásáért felelős költségvetési intézménye a Horvátországi Magyar Oktatási és Művelődési Központ (HMOMK) Eszéken. A Magyar Központ alaptevékenysége a horvátországi magyar tanulók anyanyelvű oktatása-nevelése óvodai, általános iskolai és középiskolai szinten. Fenntartója a horvát állam, az intézmény igazgatóját az oktatási miniszter nevezi ki (Kriják 2017: 207-208). Az intézmény több mint 7400 kötetet és 187 audiovizuális eszközt magában foglaló jelentős magyar nyelvű könyvtárral rendelkezik (<https://pkcmknjiznica.wordpress.com/o-knjiznici/a-konytarrol/>). A horvátországi jogszabályok értelmében többek között közművelődési feladatokat is elláthat, de a Magyar Központ ilyen irányú szerepvállalásának személyi és anyagi korlátai is vannak (Kriják 2017: 207). Az intézmény pedagógusainak irodalmi közösségfejlesztés iránti elkötelezettségét jelzi a magyar kultúra napja alkalmából 2016 óta minden évben meghirdetett KÉP/ÍRÁS irodalmi esszépályázat a közoktatásban tanuló korosztályok tagjai számára (<https://pkcmknjiznica.wordpress.com/aktivnosti-tevekenysegek/kep-iras/>).

A horvát és a magyar kormány együttműködésének keretében, tízéves előkészítő munka eredményeképpen 2007-ben alakult meg az eszéki Josip Juraj Strossmayer Tudományegyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszéke, melynek az első tanszékvezetője Dr. Lábadi Károly volt (Kriják 2017: 208). Ma hét főállású oktató dolgozik a tanszéken, a tanszékvezető Prof. Dr. Lábadi Zsombor. (Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski Fakultet, Katedra za mađarski jezik i književnost: <https://www.ffos.unios.hr/katedra-za-madarski-jezik-i-knjizevnost/>)

A Horvátországi Magyar Tudományos és Művészeti Társaság hatvanöt tudományos fokozattal rendelkező alapító tag kezdeményezésére jött létre Zágrábban, 1996-ban (Lábadi, 2008, p. 29). A két ország elsősorban bölcsész és társadalomtudós kutatóinak határokon átívelő együttműködését erősítő Társaság az MTA által koordinált Kárpát-medencei magyar tudományos műhelyek hálózatának tagja. Célja mindenekelőtt a horvát-magyar irodalmi, képzőművészeti, művelődéstörténeti kapcsolatok feltárása. Tevékenységének fókuszában elsősorban kétnyelvű tudományos konferenciák szervezése és tanulmánykötetek kiadása, valamint a tudományos kapcsolatok fejlesztése áll (Lábadi 2008: 31; Društvo mađarskih znanstvenika i umjetnika u Hrvatskoj: <https://www.dmzuh.hr/izdavastvo/>).

Az országos intézmények sorában két, a horvátországi magyar kulturális élet alakításában szerepet játszó szakmai hivatásrendi szervezet is megemlítenő. A Horvátországi Magyar Pedagógusok Fóruma (2001) a magyar tannyelvű közoktatási intézmények oktatóinak támogatását, munkájuk koordinálását tűzte ki céljául, melyet továbbképzések, valamint a tanulók számára hirdetett

táborok, vetélkedők és más ifjúsági programok szervezésével valósít meg. Ugyanitt említendő a Horvátországi Magyar Újságírók Szövetsége (2002), mely a magyar nyelvű nyomtatott és elektronikus sajtó munkatársait tömöríti. Mindkét szervezet a HMDK keretei között működik, eszéki központtal (<https://hmdk.hr/a-hmdk-tagszervezetei/>).

A horvátországi magyarság intézményrendszere kapcsán fel kell hívnunk a figyelmet azokra a sajátosságokra, ami azt megkülönbözteti a többi határon túli régiótól. A háború után itt a visszatérés volt a fókuszban, míg minden más területen az intézmény megerősítése, építése. Drávaszögben felismerték, hogy a megmaradás záloga a falvak megtartó ereje lehet. A városi lét önmagában veszélyt jelent számukra, hiszen pl. még több vegyes házasság lesz a következménye. A vidékre, a falusias környezetre koncentrálnak, hiszen a városiasodás közösségvesztéssel járna. Piritiné Szabó Szabó Judit (2024) ezt így fogalmazta meg: *„Inkább lélekben dőlt el, mielőtt még megfogalmazták”*. Ugyanígy gondolkodtak az intézmények helyszínének kiválasztásáról is. Ösztönös döntés volt Bellyén felépíteni a HMDK és a magyar Média házát. Az eszéki Magyar Oktatási és Művelődési Központot is Laskón szerették volna létrehozni, hogy az is Drávaszögben álljon a tömbben élő magyarság rendelkezésére, hiszen a terület a városi funkció nélküli kisközségek (falvak) sűrű hálózata. A Drávaszög egyedi elzártságát, periférikus helyzetét a jelenlegi politika a megtartás szándékával erősíti, azaz a szülőföldön maradást és boldogulást támogatja. Helyben hoz létre megfelelő infrastruktúrát, oktatási és nevelési intézményeket, a munka és a közösségi élet lehetőségeit igyekszik megteremteni. Mindezek következtében bevált gyakorlat a településeken megteremtett és egyre bővülő közösségi művelődési működési feltételek megteremtése, az életminőség javulása. (Piritiné Szabó 2024)

9.4. Drávaszögi kulturális szervezetek

A Drávaszög számos kistelepülésén már a dualizmus korában is működött olvasóköri kör, ezek azonban a történelem hányattatásai során előbb-utóbb megszűntek (a fennmaradt egyesületi alapszabályokat lásd a Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Vármegyei Levéltárában: MNL BaML: IV. 434. a.). A dél-baranyai magyar irodalmi és kulturális élet szervezésének legfőbb helyi szervei ma is az egyesületek, melyek a Horvát Köztársaság alkotmánya és a vonatkozó egyéb jogszabályok értelmében szabadon fejthetik ki a tevékenységüket. A szerb megszállás alól felszabadult dél-baranyai területeken az 1990-es évek végétől napjainkig közel harminc magyar kultúregyesület alakult, illetve alakult újjá. Számos drávaszögi egyesület viseli a magyar irodalom valamely nagy alakjának nevét (a 3. számú táblázatban szereplő 24-ből 6), ami a nemzeti identitás és a nemzeti irodalmi kánon között továbbra is fennálló szoros összefüggésre utalhat. Annál is inkább, hiszen más személyek (művészek, tudósok, államférfiak) nem szerepelnek a névadók között. A nemzeti klasszikusok közötti 'erősorrendet' jelezheti, hogy Petőfi Sándor nevét három, míg Arany János, Jókai Mór és József Attila nevét egy-egy kultúregyesület viseli a térségben.

9.5. Folyóiratok

A jugoszláv időkben Horvátország meghatározó magyar nyelvű politikai-közéleti lapja a Magyar Képes Újság (1952–1995) volt, mely a Horvátországi Magyarok Szövetsége szerkesztésében kéthetente 4500-5000 példányban jelent meg. A lap szerkesztősége eleinte Zágrábban majd 1971-től Eszéken működött. A 80-as években Tausz Imre főszerkesztő vezetésével hetilappá alakult,

majd Csörgits József vette át a lap irányítását. A délszláv háború kitörése után a Képes Újság megjelenése rendszertelenné vált, majd a horvát állam támogatásának megszűnésével végképp ellehetetlenült (Molnár Ljubić 2014; Kriják 2017).

Az Új Magyar Képes Újság (1996-) a régi lap utódaként 4 munkatárssal kezdte meg a működését. A régi-új hetilap eleinte 20 majd 28 oldal terjedelemben, a HMDK kiadásában jelenik meg. A 2014-től heti 1200 példányban nyomtatott újságnak ekkoriban 300 előfizetője volt, melyből 50 külföldi, honlapjának (<https://kepesujsag.com/>) napi átlagos látogatottsága pedig 400 olvasó volt (Kriják 2017: 211). 2014-től Micheli Tünde a lap főszerkesztője, a 15 fős szerkesztőség pedig Bellyén működik (<https://kepesujsag.com/impresszum-a-kepes-uj-sag-szerkesztosege/>). A közéleti lap kiadását horvát részről a Nemzeti Kisebbségi Tanács valamint az Elektronikus Média Ügynökség (Agencija za Elektroničke Medije) és Az elektronikus média pluralizmusát és sokszínűségét ösztönző alap (Fonda za poticanje pluralizma i raznovrsnosti elektroničkih medija) finanszírozza, míg a magyar állam részéről a Bethlen Gábor Alap támogatásában részesül.

A horvátországi magyarság máig legjelentősebb lapjának számító Új Magyar Képes Újság havonta négy vagy öt alkalommal jelenik meg, cikkei a hetilap hírportálként szolgáló honlapján is elérhetők. A 2024. év májusa és szeptembere közötti időszakban összesen huszonkét száma látott – illetve lát – napvilágot, melyekben a horvátországi magyar közélet, politika, gazdaság, oktatás, hitélet kérdései mellett a helyi magyar közösségek kulturális élete is kiemelt fontossággal jelenik meg. Májusban a lapban közölt hatvan cikk fele, júniusban 59-ből 27, júliusban 34-ből 19, augusztusban 65-ből 26, szeptemberben az eddig megjelent 51-ből 21 cikk volt kulturális vonatkozású. Ezek többsége a népi kultúrához kapcsolódó hagyományörző tevékenységekkel (népzene, néptánc, népdalkör) foglalkozott, illetve a helyi hagyományokra épülő közösségi eseményekről (magyar napok, bálók, táncház, gasztronómiai fesztiválok) adott hírt. A lapban ugyanakkor az irodalmi vonatkozású események is megjelentek. Májusban az eszéki Magyar Központ irodalmi pályázatának eredményhirdetéséről jelent meg riport, melyben a cikkszerző az ötletgazdák egyikét, Samu-Koncsos Kinga magyartanárt szólaltatta meg (<https://kepesujsag.com/kep-iras-klaszikus-festmenyek-a-diakok-szavaival/>). A lap ezen kívül beszámolt az eszéki egyetem magyar tanszéke és más szervezetek együttműködésében színpadra állított kétnyelvű Pilinszky-estről (<https://kepesujsag.com/pilinszky-est-eszeken-az-ember-itt-keves-a-szeretetre/>), tudósított a Kisebbségi Tanács zágrábi Jókai-szobornál az író halálának 120. évfordulóján tartott megemlékezéséről (<https://kepesujsag.com/koszoruzas-a-zagrabi-jokai-szobornal-majd-csaladi-nap/>), valamint a Horvátországi Magyar Pedagógusok Fóruma által szervezett pélmonostori Merki Ferenc Anyanyelvapoló Szemle eredményeiről is hírt adott (<https://kepesujsag.com/anyanyelvapolok-szemleje-pelmonostoron/>). Június-júliusban a Képes Újság a lap alapításának 25 éves jubileumára hirdetett novella pályázatról, illetve annak eredményhirdetéséről számolt be egy-egy cikkben (<https://kepesujsag.com/novellapalyazat-a-biralobizottsag-dolgozik-hamarosan-kihirdethetik-a-nyerteseket/>; (<https://kepesujsag.com/novellapalyazat-dontott-a-biralobizottsag-megvannak-a-nyertesek/>)).

2. táblázat: Az Új Magyar Képes Újság kulturális eseményekről beszámoló cikkeinek tárgyi szerinti megoszlása (2024. május 3 – szeptember 19.)

(Saját készítés, 2024. Forrás: Új Magyar Képes Újság: <https://kepesujsag.com/> Letöltés: 2024. 09. 22.)

	2024. május	2024. június	2024. július	2024. augusztus	2024. szeptember	Összesen
népi kultúra, hagyományőrzés, gasztronómia	30	27	19	14	22	
irodalom	4	1	3	1	1	
koncert, zenei rendezvény	2	0	1	2	3	
képzőművészet	1	2	0	2	0	
színháztudomány	0	1	0	3	0	
történelmi megemlékezés	0	3	0	4	1	
egyéb	1	0	0	0	2	

Utóbbi hónapban a Képes Újság szerkesztőségének gyermeklapja, a Barkóca idei kisújságíró-táboráról is riportot közölt (<https://kepesujsag.com/barkoca-kisujsagi-ro-tabort-tartottak-kopacson/>), illetve egy hagyományteremtőnek szánt kezdeményezésről, a Juhász Anna és Tatai Igor által szervezett csúzai Szabadég költőtalálkozóról is tudósította az olvasókat (<https://kepesujsag.com/az-első-szabadég-költők-1-talalkozója-csuzán/>). Ez utóbbi eseményről videorportot is közölt a Szlavón Televízió Drávatáj magazinműsora, ami a [kepesujsag.com](https://kepesujsag.com/szabadég-cimmel-megtartottak-a-költők-első-talalkozóját-csuzán/) portálon elérhető: <https://kepesujsag.com/szabadég-cimmel-megtartottak-a-költők-első-talalkozóját-csuzán/>.

Augusztusban egy Horvátországon kívüli eseményről, a Kölcsey Ferenc születésének 234. évfordulója alkalmából tartott sződemeteri (Románia) megemlékezésről tudósító MTI-hírt idézte önálló cikkben a Képes Újság (<https://kepesujsag.com/kolcsey-ferenc-szuletesenek-234-evforduloja-alkalmabol-tartottak-megemlekezeset/>). Szeptemberben pedig Tóth Péter Lóránt Darázson tartott pódiumműsoráról („Lélek vagyok. Élni szeretnék!”) számolt be a lap (<https://kepesujsag.com/radnoti-utjan-a-bekeert/>). A kunszentmiklósi „versvándor” 2019-ben gyalog járta végig Radnóti Miklós és munkaszolgálatos társainak utolsó útját a szerbiai Bortól a költő kivégzésének helyszínéig, a Győr melletti Abdáig, így tisztelegve a nagy költő és mártírtársainak emléke előtt. Idén, Radnóti halálának 80. évfordulóján pedig újból útra kelt, hogy a Kárpát-medencét bejárva húsz különböző településen, köztük Darázson adja elő verses műsorát.

A HMDK kiadásában ma további két periodika jelenik meg: a már említett Barkóca című gyermeklap, mely kisújságíró-táborát 2000 óta minden nyáron megszervezi, ahol az általános

iskolás korosztály tagjai játékos formában ismerkedhetnek az újságírás rejtelseivel. Az 1993 óta megjelenő Rovátkák Lábadi Károly szerkesztésében (1993–2000) helytörténeti, néprajzi, demográfiai témájú tanulmányokat közlő évkönyvként indult (Lábadi 2008: 31). A ma Dobsai Gabriela irodalomtörténész, eszéki egyetemi oktató által szerkesztett, immáron évente négy alkalommal, mintegy 100 oldal terjedelemben megjelenő kiadvány „Horvátországi magyar kulturális és tudományos folyóirat”-ként határozza meg magát, az irodalomra és a művészetekre helyezve a hangsúlyt (Dobsai 2022: 3). Célja mindenekelőtt a horvátországi magyar írók, költők, irodalmárok műveinek közlése, de anyaországi szerzők írásainak is helyt ad az egyes számaiban.

9.6. Elektronikus média

Elmondható, hogy a földfelszíni sugárzású analóg médiumokhoz való hozzáférés terén a legszerényebbek a horvátországi magyarság lehetőségei. A Horvát Rádió eszéki stúdiójából már 1945 óta sugároznak magyar nyelvű adást, így az eszéki szerkesztőség jelentős múlttal rendelkezik, napjainkban azonban mindössze napi 15 perc a magyar nyelvű adás időtartama (Kriják 2017: 214). A Baranya Rádió hetente kétszer fél-félórás magyar adást sugároz, ami azonban nem közszolgálati. A Szlavón Televízió, egy félig önkormányzati fenntartású, félig kereskedelmi regionális csatorna 2002 óta kéthetente szombatonként 18.30-tól sugározza a Drávatáj című félórás kulturális magazinműsort, melyben időnként irodalmi, művészeti események bemutatása is helyet kap (lásd a csúzai költőtálalkozóról szóló riportot: <https://kepesujsag.com/szabadeg-cimmel-megtartottak-a-koltok-elso-talalkozojat-csuzan/>). A műsort a Drávatáj Stúdió készíti, így nem közszolgálati jellegű. Fennmaradását a Kisebbségi Tanács, illetve anyaországi források biztosítják (Kriják 2017: 215-216.).

A 90-es években a budapesti Drávaszög Alapítvány jelentetett meg helyi vonatkozású kiadványokat, az első horvátországi magyar könyvkiadó, a HunCro Lap- és Nyomdaipari Kft. megalakulására azonban 1996-ig várni kellett (Lábadi 2008: 31-33).

Az eszéki központú vállalkozás, mely 2010-től a HunCro Médiaközpont Kft. nevet viselte, a HMDK-hoz kapcsolódott, és a kétezres évek során évente átlagosan 3-4 könyvet adott ki (Molnár Ljubić 2014: 47), jellemzően a Horvát Köztársaság Kisebbségi Tanácsának támogatásával, valamint magyarországi pályázati források felhasználásával. Kiadványainak többsége helytörténeti, néprajzi témájú volt, de a drávaszögi írók munkái is szerepeltek a HunCro kínálatában. Emellett 2014-ig kiadóként jegyezte az Új Magyar Képes Újságot és testvérkiadványait (Horvátországi Magyarság, Barkóca, Rovátkák) is, a horvátországi jogi szabályozás változása miatt azonban ekkor a HMDK a saját nevére vette a kiadásukat, a vállalatot pedig felszámolta (Kriják 2017: 211). A HunCro néhány fontosabb szépirodalmi vonatkozású kiadványa: Katona Imre: Lábánál holdvilág, fejénél napsugár... Drávaszögi és szlavóniai magyar folklór: Tanulmányok, esszék (1996); Lijerka Damjanov-Pintar: Szalak múltunk szötteсібől: Családi krónika (1997); Baranyai Júlia: Vízbe vesző nyomokon (Hasonmás kiadás, 2004), Forum Kiadó – HunCro; Segota Márta: Csúzai anekdoták és életképek (2006); Kontra Ferenc: Drávaszögi kereszték (2008), Életjel – HunCro – Magyar Napló; Uő: Horvátország magyar irodalma: A kezdetektől napjainkig (2011); Heic Beáta: Szívem hangjai (2009); Herceg János: Leányvári levelek (2009).

Napjainkban a zágrábi székhelyű Horvátországi Magyar Tudományos és Művészeti Társaság a másik fontos intézmény, amely – többek között – kiadói tevékenységet is folytat. Kétnyelvű nemzetközi konferenciáik anyagát az elmúlt években több kötetben publikálták. A legfontosabbak:

Horvátország/Magyarország (1995); Horvátország/Magyarország/Európa (2000); Zrínyi és Európa 1-2. (2000, 2003). Mindezek mellett Dunai N. János író, újságíró-szerkesztő szociografikus memoárkötetei is a Társaság kiadásában jelentek meg: Szülőföldem, a Drávaszög (1999), Horvátországi Magyar Tudományos és Művészeti Társaság – Magyar Egyesületek Szövetsége; Megmaradni (2004), Horvátországi Magyar Tudományos és Művészeti Társaság.

Molnár Ljubić Mónika megállapításáról elmondható, hogy a nemzeti kisebbségek sajtótermékein túl a kisebbségi irodalmak egészére érvényes lehet: „A kisebbségi sajtó olvasója egy közösséghez tartozik, általa is erősíti az identitását. Előnye az anyanyelvi oktatással szemben az, hogy hosszabb távon tud küzdeni az asszimilációval. Másképpen fogalmazva: egy kisebbségi lap akkor is működhet, amikor már az összes magyar iskola bezárt.” (Molnár Ljubić 2014: 44)

9.7. A vizuális reprezentáció az Új Magyar Képes Újság példáján keresztül

A kulturális és politikai szimbólumok megjelenését, felerősödését olyan társadalmi-politikai kontextushoz köthetjük, amelyben egy adott közösség hovatartozásának kihangsúlyozását a közösség fennmaradása, fejlődése érdekében ítélik lényegesnek. Hangsúlyozó eszközként ezek a szimbólumok „egyszerre bírnak gondolati és érzelmi tartalommal, sőt érzelmileg túlterheltek... önmagukon túlmutatva, saját jelentésükön túl számos egyéb jelentéssel” (Koller, 2024:148.). A társadalmi valóság reprezentálása során erősebb érzelmek kiváltására alkalmasak, mint az egyszerű információközlés. A szimbólumok elemzése négy lépésből áll, 1. az elsődleges jelentés beazonosítása, 2. a ráakódó többletjelentés(ek) értelmezése, 3. az egyesítő és ellentétes jelentéstartományok szétválasztása, valamint 4. a szimbólum megváltozott jelentésének, tartalmának, formájának, funkciójának leírása (Kapitány-Kapitány, 2008: 13). A szimbólumok általában nem önállóan, hanem társulva jelennek meg egy sajátos társadalmi környezetben és egy meghatározott értékrendhez kapcsolódnak. Szerepük megváltozhat, jelentőségük felerősödhet vagy elhalványulhat.

Az Új Magyar Képes Újság vizuális elemei közül egyrészt azokat a kulturális és politikai szimbólumokat elemeztük, amelyek sűrűn, szinte minden vizsgált számban láthatók voltak, ezek a színszimbólika és a népviselet. Illetve további két, egyedi szimbólumot, az összmagyar kulturális összetartozást szimbolizáló, minden magyar számára jól értelmezhető magyar kártya lapjainak területspecifikus átdolgozását, valamint a horvátországi magyarság népszokásaiban erősen élő néphagyományt. Talán nem meglepő, hogy a magyar nemzeti zászló színei, a piros, fehér, zöld együttesen, számos kép keretezésénél, szakaszok elválasztásánál megjelennek, külön a piros és főként a zöld az egész újság arculatát is meghatározzák. A közölt képeken, általában a rendezvények esetében is jellemzően ezek a színek dominálnak. E színek az összmagyarsággal való összekapcsolódást jelképezik. Könnyen beazonosíthatja az olvasó, hogy az újság kiknek, kikről szól. Hangsúlyosabb jelentőséggel bír ezeknek a színeknek a használata, mint a magyarországi magyar többség számára, ezért nemcsak a nemzeti ünnepeken, hanem számos további kulturális témájú esemény bemutatásánál láthatók, vagy éppen a Várdaróci Futball Club sportmezein.

A jellegzetes színvilág mellett számos képen találkozunk népviseletbe öltözött emberekkel. Nincs igazán, csak a térségre jellemző népművészeti stílus ezeken a képeken. Ugyanolyan eséllyel találkozunk sematikus, piros-fehér-zöld öltözékekkel, mint a kalocsai hímzésre jellemző virágmotívumokkal: rózsa, liliom, szegfű, harangvirág, margaréta, árvácska, tulipán, csillagvirág, ibolya, nefelejcs. Funkciójuk azonos, a magyar kulturális örökség megőrzése. A népviselet

használatát pedig számos magyar kulturális program lehetővé teszi, gyermekkortól szocializálja a magyar közösség tagjait az összetartozásra, amely mind a kulturális programok, mind a személyes részvétel jelentőségét felerősíti és személyes többletjelentést biztosítanak.

A vizuális tartalom általában nemcsak az olvasói élményt gazdagítja, hanem információ közvetítésére is szolgál. Az Új Magyar Képes Újság esetében a horvátországi magyarság identitásának megőrzését és erősítését szolgálja azzal, hogy a közösségi emlékezet számára őriz meg fontosabb pillanatok a közösség életéből, amelyek jelentős része a közösség kulturális örökségének ápolását, annak kiemelt pillanatait ábrázolja. Úgy véljük, hogy a könnyű elérhetőség és az elaprózott tájékoztatási funkció mellett jól ellensúlyozza a célzott olvasóközönségnek szóló, kulturálisan koncentrált híradásokat, amelyek a célzott olvasóközönség számára szimbólumokkal hangsúlyozott összetartozás érzést kínálnak és ezáltal a horvátországi magyarságot egy regionális identitású közösség tagjaiként erősíti.

10. A kérdőíves felmérés eredményei

A horvátországi magyarok számának korcsoportonkénti megoszlását figyelembe véve a Drávaszögre vetítve kb. 2000 főre becsültük a 18-65 évesek számát, akikre az interjúk és kérdőívek kitöltése során számíthattunk (mintavétel). Így a 123 fő válaszadó az aktív lakosság kb. 5 %-át érinti. A kérdőíves felméréstől remélt eredmények érdekében mérlegeltük a minta elégségességét. A nyitott kérdések válaszainak ismétlődéséből és a zárt kérdések nagyszámú mutatóiból arra a következtetésre jutottunk, hogy a válaszadók száma elegendő volt a kutatási kérdéseink megválaszolására, illetve a kapott eredmények értékelésére.

A kitöltők 77,3 %-a nő, 22,7 %-a férfi volt, életkoruk szerint 18-68 évesek (a válaszadók fele 30-50 év közötti). A lakóhely megnevezése alapján kutatásunk 8 érintett települése mellett további két drávaszögi településéről (Karancs, Újbezdán) is érkezett válasz. Állampolgárság tekintetében 65 % horvát-magyar és 35 % horvát válaszadó volt. Önmeghatározásuk szerint 15 % drávaszögi magyarnak, 25 % horvátországi magyarnak, 60 % pedig magyarnak érzik identitásukat, ugyanakkor anyanyelveként a válaszadók 95,2 %-a nevezte meg a magyar nyelvet.

Szervezeti tagságot valamennyi válaszadó megnevezett, többségében a település kultúregyesületét, összejöveteleik helyszínének pedig: „magyarház”, „kultúrotthon”, „székházban”, „közösségi házban” válaszokat adták, ami a települési közösségi házak aktív és gyakori használatára utal.

A látogatott rendezvények, települési és drávaszögi értékek felsorolásában szinte valamennyi általunk gyűjtött adat szerepelt, és jellemzően megfogalmazták, hogy egymás rendezvényeit is rendszeresen látogatják.

A válaszadók 100 %-a olvassa a Bellyén szerkesztett Új Magyar Képes Újságot, míg televízió és rádió esetében csak magyarországi magyar csatornákat sorolnak fel, 1 esetben a Drávatáj magazinműsorát.

A „Mit jelent Önnek magyarnak lenni Horvátországban?” kérdésre a legjellemzőbb válasz: „Felesleges kérdés, hát itt születtem ...”, „Önazonosan élni”, „Örömet”, „Örülök, hogy anyanyelvemen tanulhattam, beszélhetek, és hogy a magyar hagyományokat ápolhatom itt Horvátországban”, „Szerintem meg vannak a kisebbségi jogaink”, „Büszkeséget és erőt hogy a

gyermekeiket is magyarnak neveljük”, „Büszkeség és kihívás”, „Büszkeséggel tölt el hogy magyar vagyok, de egyben valamilyen módon egyes élethelyzetekben terhet és küzdelmet is jelent egyidőben.”

„Ön szerint miért fontos őrizni a magyar kultúrát (anyanyelv, hagyomány, közösségi események, ...)?” kérdésre a hagyományok jelentősége és a felelősségvállalás a jellemző válasz, pl.: „Felelősek vagyunk érte, őseink bízták ránk, hogy átadhassuk utódainknak.” „Ha nem ápoljuk és nem örökössük tovább a magyar kultúrát gyermekeinknek akkor ők elveszett és gyökér nélküli emberek lesznek a világban.” „Minnél szélesebb körű hagyományápolás, közösségi élet - mert ha az biztos háttérrel és kapaszkodót ad a fiataloknak, akkor nem fogják azt feladni.” „A magyar kultúrát azért fontos őrizni, hogy megmaradjon a magyar nyelv. Nagy az asszimiláció és féltjük, hogy lassan elveszik a magyar nyelv.” „Ösztönözni a fiatal szülőket, hogy magyarul beszéljenek gyerekeikkel akkor is, ha vegyes házasságban élnek. Ne dobják el a múltbeli értékeiket, amit őseiktől kaptak örökölni.”

Végül az *„Ön szerint mi segíti vagy segíthetné még hatékonyabban a horvátországi magyarság saját kultúrájának megmaradását és a szülőföldjén való boldogulását?”* kérdést tettük fel, amelyre elsősorban a szakértelem hiányára, a gyerekek korai anyanyelvű oktatására és a gazdasági biztonságra utaltak: *„A politikusok nagyobb odafigyelese a novendekekre a gyerekekre onnan kezdve kell tanulni és tanítani a magyar nyelvet.” „Keressük az utakat, de az asszimiláció rendkívül erős.” „Az, ha nem mennének külföldre olyan sokan. Bár örömmel látom, hogy egyre többen jönnek vissza” „Minél több szakember, aki odaadással ápolja, tanítja anyanyelvünket, átadja hagyományainkat az utókornak.” „Összetartás” „Minnél több összejövétel, kultúrműsor, barátkozás a Magyarországi magyarokkal.” „A leghatékonyabb segítség az anyaországi szakemberek rendszeres jelenléte lenne az amatőr kultúregesületek munkájában. Ott érnék el legyorsabban a várt eredményeket. Gondolok itt a néptáncoktanárok, kórusvezetők, népzeneoktatók, játszóházvezetők, rendezvényszervezők, ifjúság animálásval foglalkozó szakemberek közreműködésére. Ezzel párhuzamosan pedig meg kellene indítani a helyi szakemberek képzését, hogy idővel ezt a feladatot a közösségben élő emberek lássák el - azokat a fiatalokat, akik ilyen pályát választanak ösztöndíjakkal támogatni mind a tanulás folyamatában, mind a feladatvégzés fázisban, mert kellő megélhetés nélkül nem lesz célravezető a felhalmozott tudás.”*

Következtetések és javaslatok

Az előzőekben bemutattuk, hogy a horvát nemzetiségpolitikai környezet hogyan támogatja és ösztönzi a horvátországi magyarság etnikai identitásának kinyilvánítását, kulturális életét. A társadalmi érintkezés és kollektív kulturális reprezentáció formái jelen vannak az amatőr művészeti csoportok rendszeres tevékenységében (próbák, fellépések, szakköri foglalkozások, csoportos bemutatók, kiállítások, táborok stb.), továbbá a legkülönbözőbb nemzetiségi rendezvényeken (alkotó- és előadóművészet, hagyományörző produkciók, kézművesség, szakmai programok, gasztrokulturális fesztiválok, anyanyelvi vetélkedők, szellemi-, épített és tárgyi örökség dokumentálása és bemutatása stb.). Ezek a művelődési formák hazánkban is a mindennapi gyakorlat részét alkotják. A művészeti csoportok és helyi közösségek rendszeres vendégei egymás kulturális rendezvényeinek. Ez a programok megvalósítása során tapasztalható térségi együttműködés és kölcsönös segítség hazánkban sem ritka. A helyi magyar közösségek közötti kooperativitás jellemzően a nagyobb rendezvényeken valósul meg, de találunk példát a kisebb

közösségi események soraiban is, mint pl. hagyományőrző fűzőversenyek, májusfa kitáncolás stb. Ezek az alkalmak a közösség- és kapcsolatépítés eszközeként is fontos szerepet töltenek be a drávaszögi magyarság életében.

A horvátországi magyarok önszerveződő törekvései kisebbségi identitásuk megőrzésére és kinyilvánítására irányultak az elmúlt több, mint száz év során. A rendszerváltás, majd a délszláv háborút követő évek politikai közege megteremtette a feltételeket a nemzetiségi jogok gyakorlásához. A Horvát Köztársaság nemzetiségpolitikáján belül megfogalmazott intézkedéseit intézményi és allokált anyagi eszközök is segítik. A kormány támogatja a nemzetiségi érdekképviselőket, a kulturális önkifejezés megnyilvánulásait, ezen belül az anyanyelvi oktatást és a nemzetiségi intézmények működését. A nemzetiségi csoportok horizontális elven működnek, tagjaik egyenrangú viszonya kiegyensúlyozott, stabil háttérrel biztosít a közösség egészének. Eredményeik saját munkájukban mutatkoznak meg, a generációkon átívelő tanulási folyamatokban, és az értékek átörökítését segítő közvetlen társadalmi kapcsolatokon keresztül. Mégsem beszélhetünk zárt közösségről, hiszen számos magyar szervezettel ápolnak jó kapcsolatot, és közös programokat valósítanak meg a Kárpát-medence teljes magyarságával.

A horvátországi magyar kisebbség kulturális – közművelődési tevékenységét meghatározza, hogy nem rendelkezik önálló közművelődési intézményekkel, amely biztosítaná a hagyományok ápolásának és a kulturális örökség megőrzésének, fejlesztésének infrastrukturális háttérét. Ugyanakkor nem rendelkeznek mindennapi társadalmi gyakorlataikat irányító hatalommal sem. A sokszínű nemzetiségi kulturális életnek is helyet adó művelődési házak jellemzően a települési/járási önkormányzatok vagy a civil szervezetek fenntartásában működnek. Ezek mellett szaporodnak a magyar egyesületi házak és oktatási intézmények. A települési (köz)művelődési intézmények jelentősége a kisebbségek etnikai identitásának megőrzésében vállalt szerepük okán felértékelődött, amit a horvát kormányzat is elismer.

Konklúzióként megállapítható, hogy a Horvát Kormány kiegyensúlyozott nemzetiségpolitikája, a Horvátországi Magyarok Demokratikus Közössége etnikai és kulturális sajátosságokra építő közösség-szervező képessége, és deklarált érdekérvényesítő szerepe mellett a helyi kulturális csoportok, egyesületek aktív szerepvállalása alkotják, és kölcsönösen erősítik is a horvátországi magyar nemzetiségi kultúra alappilléreit.

Az anyanyelvi irodalom identitásközvetítő és -megerősítő funkcióját jelzi, hogy felelős a nemzeti identitáshoz kapcsolt szimbolikus tartalmak, közösségi értékek és a sztenderdizált nemzeti nyelv elterjesztéséért, ezáltal pedig a közösséghez tartozás meghatározója. „Heidegger a nyelvet a lét házának (»das Haus des Seins«) nevezte. A magyar nyelv és a magyar nyelven szóló irodalom a magyar lét háza” – írja Görömbei András (2000: 10).

Az anyanyelvi irodalom műveivel folytatott kommunikáció akár egy életen át biztosíthatja olvasóinak nemzeti közösségi szocializációját. A horvátországi magyarság körében növekvő anyanyelv-vesztés folyamata épp ezért különösen aggasztó jelenség. A helyzet ugyanakkor lehetőséget is hordoz magában, hiszen sokkal feltételezhető, hogy a magyar identitásukhoz (még) ragaszkodó, de már nem magyar anyanyelvű csoportok körében nagyobb igény mutatkozna a magyar nyelvű művelődés lehetőségei iránt, ha azok hatékonyabban igazodnának változó igényeikhez. Az irodalmi kommunikáció sikere már manapság is egyre inkább annak a függvénye, hogy az üzenetek kódolását sikerül-e egyrészt a többnyelvűvé váló kulturális tér, másrészt a digitalizáció és a „másodlagos szóbeliség” (Ong 1982) változó feltételeihez alkalmazni. Ez pedig a jelenlegi irodalmi-kulturális intézményrendszerrel, illetve annak működését is jelentősen érinti.

A változás szükségességét indokolhatja, hogy a határon túli (ezen belül a horvátországi) magyarság nyelvi bezártságából, illetve az anyaországi irodalmi/kulturális mezőtől való elzártságából eredő számos krónikus jellegű problémája meghaladható lenne a kulturális tartalmak online formában való – lehetőség szerint többnyelvű – hozzáférhetővé tétele révén. Másrészt, a határon túli magyarság tartalékát jelentő tízen- és huszonéves „Z-generációs” fiatalok (és a még fiatalabbak) megszólítása, a magyar irodalom üzeneteinek célba juttatása eleve kudarcra ítélt vállalkozásnak bizonyulna a digitális csatornák (mindenekelőtt a közösségi média) felhasználása nélkül.

A horvátországi magyarság 19–20. századi irodalmában számos olyan mű található, mely sokak számára ma is lebilincselő olvasmányt jelenthet (pl. Ács Gedeon naplói, Újlaki Kornél Dezső novellái, Baranyai Júlia esszéi, Dunai N. János emlékezései) – számos ezek közül a Kontra Ferenc által szerkesztett kötetnek köszönhetően vált hozzáférhetővé (Kontra 2011). E művekből, valamint kortárs drávaszögi írók-költők alkotásaiból a helyi szintársulatok tagjainak felolvasásában hangoskönyv jellegű digitális feldolgozások készülhetnének, melyek a népszerű videomegosztó oldalakra feltöltve határokon átívelő széles közönséghez juthatnának el. A horvátországi közoktatásban tanító magyartanárok pedig óráik tanmenetébe is be tudnák illeszteni őket.

Mindenképpen indokolt lenne az analóg, földfelszíni magyar nyelvű műsorszórás lehetőségeinek bővítése, különösen az idősebb korosztályhoz tartozó, szórványban élő magyar lakosság elérése érdekében – de a hangsúlyt a magyar kisebbségi szerkesztőségeknek nyilvánvalóan a világ bármely pontjáról elvileg korlátlanul elérhető digitális tartalmak előállítására kell helyezniük. Az irodalom és a művészetek fiatal alkotóit a saját nyelvükön megszólaltató podcast műsorok jó eséllyel kelthetnének érdeklődést kortársaik körében.

Végül, az anyanyelv-művelés és az anyanyelvi irodalmi műveltség széles körű terjesztése aligha lehet sikeres az irodalmi élet 'csúcshintézményeinek' aktív részvétele nélkül. A horvátországi magyar irodalom ilyen alapintézménye az eszéki J. J. Strossmayer Tudományegyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszéke. A Tanszék ugyan rendelkezik magyar nyelvű közösségi médiafelülettel (<https://www.facebook.com/magyartanszekeszek>), mégis hiányosságnak tűnhet, hogy nincs önálló, magyar nyelven is elérhető internetes honlapja, ahol a tanszéki élet főbb eseményei és a munkatársak időszerű kutatásai felől tájékozódhatna a Kárpát-medence szélesebb szakmai közönsége. Tájékozódás és információcsere érdekében Facebook oldalt működtetnek.

Izgalmas és ambiciózus kezdeményezésnek tűnik a HMDK által kiadott Rovátkák megújulása, melynek során évkönyvből valódi, tematikájával az összmagyarságot és a magyar irodalom iránt érdeklődő horvát anyanyelvű olvasókat is megszólító irodalmi-kulturális folyóirattá alakul a kiadvány. Jelenleg azonban nagyon hiányzik a kevés példányban megjelenő és az anyaországi irodalmi nyilvánosságba csak alig-alig eljutó nyomtatott füzet mögül egy saját honlap, ahol a korábbi számok tartalma is visszakereshető lenne, illetve amely a folyóirat körüli szellemi műhely kialakításában is fontos szerepet játszhatna.

Ma már egyre több jel mutat arra, hogy a digitális kommunikáció egyre szélesebb körben hozzáférhető globális eszközei: a közösségi média, a tartalommegosztó felületek és más online platformok egyszersmind a lokális identitások erősítését is szolgálhatják, hiszen a kibertér által fizikai korlátai közül kimozdított online tartalomfogyasztó azonosulásának nincsenek többé földrajzi akadályai.

Összegzőképpen megállapítható, hogy

- Horvátországban a Drávaszög magyarsága esetében figyelhető meg a táji-történeti alapú kultúra jelenléte, máig regionális identitású közösséget alkotnak, műveltségük és értékrendjük számos hasonlóságot mutat, kapcsolatban, érintkezésben vannak egymással, ami az értékrendeknek és kultúra elemeinek állandó keringését, kicserélődését biztosítja. Ennek jelenlegi záloga az erős összetartozás-tudat, a HMDK politikai ereje, a horvát kisebbségi jogok érvényesítése, a minőségi élet feltételeinek megteremtéséért küzdő törekvések.
- Az „drávaszögiség” még megtalálható jelei: az identitás kinyilvánítása/felvállalása, a nyelvjárás azonossága; esetenként vagy részben az összeházasodás köre; a hagyományok és szokások azonossága/hasonlósága; a mi-tudat, az életmód, a foglalkozásbeli hasonlóság, a termelésben közel azonos helyzet.
- A vizsgált terület központi jellegű, a városi funkció nélküli kisközségek (falvak) sűrű hálózata. A Drávaszög elzártsága igen egyedi, periférikus, amit a jelenlegi politika a megtartás szándékával erősít, azaz a szülőföldön maradást és boldogulást támogatja, megfelelő infrastruktúrát, oktatási és nevelési intézményeket, a munka és a közösségi élet lehetőségeit igyekszik megteremteni. Mindezek következtében bevált gyakorlat a településeken megteremtett és egyre bővülő közösségi művelődési működési feltételek megteremtése is.
- A nemzeti kisebbségek védelmét szolgáló jogszabályok és intézmények, valamint a nemzetiségi közösségi művelődés társadalmi és intézményi háttere szoros kapcsolatban van. A települések közösségi művelődését szervező szakmai háttér nincs (szakember, tevékenységek, normatíva stb.), nincs szakember képzés, és a meglévő közösségi/művelődési házak működésére nincs jogszabályi környezet. Tehát jellemző az amatőrizmussal, a nonprofit alapú működés (sport, kultúregyesület, néptáncsoport, énekkar, színjátszóköri). Az egyesületi működési forma alulról jövő kezdeményezésként a helyi társadalom belső erőforrásaira épít, azt használja és termeli újra. Javasolt szakemberek felkérése, helyi szakemberek képzése, ösztöndíjak, a fiatalok animálása.
- A magyarság létszámának csökkenése folyamatos, de lassuló tendenciát mutat. A növekvő kisebbségi/politikai befolyás, bővülő érdekérvényesítés, folyamatos beruházások és támogatások következtében az utóbbi 3 évben lassuló az elvándorlás, növekvő a bizalom, és mind a közbeszédben, mind a politikai/közületi térben jellemző lett a „jó magyarnak lenni Horvátországban” megfogalmazás. Erősödik a hagyományokhoz való kötődés, számos nyelv és identitásvesztés ellen ható törekvés valósul meg.

A kutatási folyamatot és a tanulmány elkészítését a Nemzeti Művelődési Intézet Közművelődési Tudományos Kutatási Program Kutatócsoportok számára alprogramja támogatta.

Felhasznált irodalom:

- Andrásfalvy, B. (1975). Néprajzi csoport, kistáj, régió. Népi kultúra-népi társadalom XI-XII. Akadémiai Kiadó, Budapest, 39–58 pp
- Balajthy, Á., Bódi, K. & Szirák, P. (2021). A kortárs magyar irodalom. Debreceni Egyetemi Kiadó. 168 p

- Bokor, B. – Minorics, T. (2022). Kell egy kapu. A Határokon Túli magyarságért Alapítvány 30 éve. Pécs, Határokon Túli Magyarságért Alapítvány. 416 p
- Bori, I. (1975). Irodalmunk évszázadai. Forum.
- Dobsai, G. (2022). Új év, új lehetőségek és kihívások. Rovátkák, 20(1), 3-4 pp
- Društvo mađarskih znanstvenika i umjetnika u Hrvatskoj [Horvátországi Magyar Tudományos és Művészeti Társaság]: <https://www.dmzuh.hr/izdavastvo/> [Letöltés: 2024. 08. 12.]
- Kapitány Á., Kapitány G. (2008). Résztvevő megfigyelés a saját társadalomban - korszakok szimbolikája In: Kézdi Nagy G (szerk.) A magyar kulturális antropológia története. Budapest, Nyitott Könyvműhely, 369-410. pp
- Koller I. Z. (2024). Nemzetiség és ideológia. Parlamenti beszédmodok a nemzetiségről (1990-1994). Pécs, Publikon Kiadó, 176 p
- Kontra, F. (2011). Horvátország magyar irodalma: A kezdetektől napjainkig. HunCro.
- Kriják, K. (2017). A horvátországi magyar média helyzete. In Apró I. (szerk.), Határon túli magyar médiumok 2016 (pp. 207-219). Médiatudományi Intézet.
- Lábadi, K. (2008). Élet a háború után. Etnikai, néprajzi és kulturális jelenségek a horvátországi magyarság körében az 1991-es déli szláv háború után. = Ethnic, ethnological and cultural phenomena among Hungarians in Croatia after the war in 1991. Munkabeszámoló. OTKA. http://real.mtak.hu/1349/1/46235_ZJ1.pdf (Utolsó letöltés: 2021. 02. 16.)
- Lőrinczné Bencze, E. (2015). Horvátország a függetlenség kikiáltásától az uniós csatlakozásig. Aposztróf Kiadó, Budapest, 412 p.
- Lőrinczné Bencze, E. (2020). Horvátország a függetlenség kikiáltásától az uniós csatlakozásig. Akadémiai Kiadó. <https://doi.org/10.1556/9789634544982>. https://mersz.hu/dokumentum/m664hafkauc__61/#m664hafkauc_59_p1 (Utolsó letöltés: 2024. 08. 12.)
- A horvátországi magyarok nemzeti értéktárának elemei. Kézikönyv. (2015) Horvátországi Magyarok Demokratikus Közössége, Bellye, 24 p.
- Mák, F. (1997). Magyarok Horvátországban. Magyar Kisebbség, 3(3-4). <https://epa.oszk.hu/02100/02169/00007/M970321.htm> [Letöltés: 2024. 08. 11.]
- Minorics, T. (2021). A történeti Baranya településeinek értéktárai. In: Gonda, Tibor (szerk.) A vidéki örökségi értékek szerepe az identitás erősítésében, a turizmus- és vidékfejlesztésben. Orfűi Turisztikai Egyesület 251 p. pp. 213-224.
- Molnár Ljubić, M. (2014). A horvátországi magyar sajtó és a „Képes Újság”. In Gasparics J. & Ruda G. (szerk.), Drávaszög és Szlavónia: Adalékok a horvátországi magyarok nyelvéhez és kultúrájához (pp. 44-52). Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület.
- Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski Fakultet, Katedra za mađarski jezik i književnost: <https://www.ffos.unios.hr/katedra-za-madarski-jezik-i-knjizevnost/> [Letöltés: 2024. 08. 12.]
- Ong, W. J. (1982). Orality and Literacy: The Technologizing of the World. Methuen.
- Szerb, A. (é. n.). Magyar irodalomtörténet. Magvető.
- Thimár, A. (2001). „A társaság állapotja”: Egy irodalmi intézménytörténeti adatbázis megtervezésének tanulságai. Irodalomtörténeti Közlemények, 105(1-2), 90-106 pp
- Zentai János (1978). Baranya megye néprajzi csoportjai Ethnographia LXXXIX. 519-555. pp

Egyéb források:

- Magyarország Alaptörvénye. <https://njt.hu/jogszabaly/2011-4301-02-00> (Letöltés: 2024. 07. 01.)
- 1995. évi XLVII. törvény a Magyar Köztársaság és a Horvát Köztársaság között Budapesten, 1992. december 16-án aláírt, a baráti kapcsolatokról és együttműködésről szóló Szerződés kihirdetéséről. <https://njt.hu/jogszabaly/1995-47-00-00> (Letöltés: 2024. 07. 01.)
- 1997. évi XVI. törvény a Magyar Köztársaság és a Horvát Köztársaság között a Magyar Köztársaságban élő horvát kisebbség és a Horvát Köztársaságban élő magyar kisebbség jogainak védelméről Eszéken, 1995. április 5-én aláírt Egyezmény kihirdetéséről. <https://njt.hu/jogszabaly/1997-16-00-00> (Letöltés: 2024. 07. 01.)
- 1165/2023. (IV. 27.) Korm. határozat a Magyar-Horvát Kormányközi Kisebbségi Vegyes Bizottság XVI. ülésén fenntartott és elfogadott ajánlások jóváhagyásáról. <https://njt.hu/jogszabaly/2023-1165-30-22> (Letöltés: 2024. 07. 01.)
- Hivatalos Közlöny - Nemzetközi Megállapodások 8/95 sz.: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/medunarodni/1995_07_8_43.html (Letöltés: 2024.06.12.)
- Horvátországi Magyarok Demokratikus Közössége: <https://hmdk.hr/a-hmdk-tagszerveztei/> [Letöltés: 2024. 08. 12.]
- Horvátországi Magyar Oktatási és Művelődési Központ. <https://pkcmknjiznica.wordpress.com/o-knjiznici/a-konytarrol/> [Letöltés: 2024. 08. 12.] <https://pkcmknjiznica.wordpress.com/aktivnosti-tevekenysegek/kep-iras/> [Letöltés: 2024. 08. 12.]
- HMDK Vidék- és Gazdaságfejlesztési Stratégia II. 2023-2028. <https://www.economica-hungarica.eu/files/about/about4.pdf> (Letöltés: 2024. 08. 02.)
- Hungarikumok Gyűjteménye – Magyar Értéktár <http://www.hungarikum.hu/hu/> (Letöltés: 2024. 08. 21.)
- 2001. évi LXII. törvény a szomszédos államokban élő magyarokról. <https://njt.hu/jogszabaly/2001-62-00-00> (Letöltés: 2024. 07. 01.)
- Odluka o proglašenju Ustavnog zakona o izmjenama i dopunama Ustavnog zakona o ljudskim pravima i slobodama i o pravima etničkih i nacionalnih zajednica ili manjina u Republici Hrvatskoj (NN 51/2000) – a Horvát Köztársaságban az emberi jogokról és szabadságjogokról, valamint az etnikai és nemzeti közösségek vagy kisebbségek jogairól szóló alkotmánymódosításokról szóló alkotmánytörvény. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2000_05_51_1127.html (Letöltés: 2024. 07. 01.)
- Odluka o proglašenju Zakona o uporabi jezika i pisma nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj (NN 51/2000) – a Horvát Köztársaságban a nemzeti kisebbségek nyelv- és íráshasználatáról szóló törvény. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2000_05_51_1128.html (Letöltés: 2024. 07. 01.)
- Odluka o proglašenju Zakona o odgoju i obrazovanju na jeziku i pismu nacionalnih manjina (NN 51/2000) – a nemzeti kisebbségek nyelvi és írásbeli oktatásáról szóló törvény. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2000_05_51_1129.html (Letöltés: 2024. 07. 01.)
- Operativni Programi Nacionalnih Manjina Za Razdoblje 2024. - 2028. Zagreb, kolovoz 2024. / online: Operativni-program-za-nacionalne-manjine-2024.-2028.docx (live.com) (Letöltés: 2024.09.11.)
- Ösztöndíjprogram. Közművelődési Tudományos Kutatási Program 2024. <https://nmi.hu/szolgáltatások/osztondijprogram/> (Letöltés: 2024. 04. 16.)
- Popis 2021. Prvi digitalni Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj. Népszámlálás 2021. Az első digitális népszámlálás a Horvát Köztársaságban a lakosságról, háztartásokról és lakásokról. <https://dzs.gov.hr/naslovna-blokovi/u-fokusu/popis-2021/88>

(Letöltés: 2024. 09. 12.)

- Savjet za nacionalne manjine. Nemzeti Kisebbségek Tanácsa. <https://savjet.nacionalne-manjine.info/hr/pristup-informacijama/nacionalne-manjine-u-republici-hrvatskoj/nacionalne-manjine-danas/> (Letöltés: 2024. 07. 01.)
- Ustav Republike Hrvatske (NN 56/1990) – a Horvát Köztársaság Alkotmánya. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1990_12_56_1092.html (Letöltés: 2024. 07. 01.)
- Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina (NN 155/2002) – Alkotmányerejű törvény a nemzeti kisebbségek jogairól. [novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2002_12_155_2532.html](https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2002_12_155_2532.html) (Letöltés: 2024. 07. 01.)
- Új Magyar Képes Újság: <https://kepesujsag.com/> [Letöltés: 2024. 08. 15.]

<https://kepesujsag.com/impresszum-a-kepes-ujsag-szerkesztosege/> [Letöltés: 2024. 08. 15.]

<https://kepesujsag.com/kep-iras-klasszikus-festmenyek-a-diakok-szavaival/> [Letöltés: 2024. 08. 15.]

<https://kepesujsag.com/pilinszky-est-eszeken-az-ember-itt-keves-a-szeretetre/> [Letöltés: 2024. 08. 15.]

<https://kepesujsag.com/koszoruzas-a-zagrabi-jokai-szobornal-majd-csaladi-nap/> [Letöltés: 2024. 08. 15.]

<https://kepesujsag.com/novellapalyazat-a-biralobizottsag-dolgozik-hamarosan-kihirdethetik-a-nyerteseket/> [Letöltés: 2024. 08. 15.]

<https://kepesujsag.com/novellapalyazat-dontott-a-biralobizottsag-megvannak-a-nyertesek/> [Letöltés: 2024. 08. 15.]

<https://kepesujsag.com/barkoca-kisujsgiro-tabort-tartottak-kopacson/> [Letöltés: 2024. 08. 15.]

<https://kepesujsag.com/az-első-szabadeg-koltok-1-talalkozoja-csuzan/> [Letöltés: 2024. 08. 15.]

<https://kepesujsag.com/szabadeg-cimmel-megtartottak-a-koltok-első-talalkozajat-csuzan/> [Letöltés: 2024. 08. 15.]

<https://kepesujsag.com/kolcsey-ferenc-születésének-234-evforduloja-alkalmabol-tartottak-megemlekezeset/> [Letöltés: 2024. 09. 22.]

<https://kepesujsag.com/radnoti-utjan-a-bekeert/> [Letöltés: 2024. 09. 22.]

- Zakon o elektroničkim medijima (NN 111/2021) – az elektronikus médiáról szóló törvény. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2021_10_111_1942.html (Letöltés: 2024. 07. 01.)
- Zakon o Hrvatskoj radioteleviziji (NN 137/2010) - a horvát rádióról és televízióról szóló törvény. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2010_12_137_3515.html (Letöltés: 2024. 07. 01.)

Levéltári forrás:

- Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Vármegyei Levéltára (MNL BaML): IV. 434. a. Baranya vármegye egyesületi alapszabályainak levéltári gyűjteménye 1868-1949.

Elektronikus média:

- Jankovics Róbert. Drávatáj magazinműsor. 2022. október 3.

Interjúalanyok:

- Andócsi János a Horvátországi Magyarok Demokratikus Szövetsége alelnöke, az Eszéki Magyar Oktatási és Művelődési Központ igazgató (2024. június 23.)
- Balázs-Piri Zoltán, az országos hatókörű Zágrábi Nemzeti Kisebbségi Tanács elnöke (2024. augusztus 14.)
- Dr. Bokor Béla a Határokon Túli Magyarságért Alapítvány elnöke (2024. május 23.)
- Dr. Lehocki Samardzic Anna egyetemi docens, Eszéki Josip Juraj Strossmayer Egyetem – Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék (2024. június 23.)
- Micheli Tünde szerkesztő, Bellyei Médiközpont (2024. május 12.)
- Micheli Zsolt a Várdaróc Magyar Kultúregyesület elnöke (2024. április 23.)
- Pajrok Andor elnök, Horvátországi Magyar Nemzetresz Értéktár és Horvátországi Magyar Nemzetresz Értéktár Bizottság (2024. május 12.)
- Pirtyiné Szabó Szabó Judit a Nemzetpolitikai Államtitkárság, Diaszpóra és Délvidéki Főosztály, főosztályvezető (2024. szeptember 19.)
- Szabó Attila a HMDK Gazdaköre elnöke (2024. szeptember 28.)
- fókuszcsoportos interjúk rendezvényeken, települési közösségek tagjaival: Kiskőszegi Falunap és Halpaprikásfőző verseny (2024.06.04.), Határon Túli Magyarok Fesztiválja (2024.09.21.), Vörösmarti Bormaraton (2024.09.28.), Ádám Jenőre emlékező sepei találkozó (2024.09.28.)

A PTE BTK Humán Fejlesztési és Művelődéstudományi Intézet Kulturális Örökség Kutatócsoportja tagjai:

- Dóri Éva, egyetemi tanársegéd, PTE BTK HFMI
- Kelemen Eszter, Kulturális mediáció szakos hallgató, PTE BTK HFMI
- dr. Koller Inez, PhD, egyetemi adjunktus, PTE BTK HFMI
- Kurucz Ildikó, PhD hallgató, közművelődési szakember, vármegyei igazgató, NMI Baranya Vármegyei Igazgatóság
- dr. Minorics Tünde PhD, egyetemi adjunktus, kutatásvezető, PTE BTK HFMI
- Molnár Andrea, közművelődési szakember, Zsolnay Kulturális Negyed
- dr. Németh Ákos PhD, egyetemi adjunktus, PTE BTK HFMI
- Süveges Sára, Kulturális mediáció szakos hallgató, PTE BTK HFMI
- dr. habil Várnagy Péter, egyetemi docens, PTE BTK HFMI

[\[1\] A Horvát Köztársaság a kisebbségi jogok védelme és az országok közötti kétoldalú kapcsolatok javítása érdekében Magyarországon kívül további négy állammal kötött bilaterális megállapodásokat: Olasz Köztársaság, Észak-Macedón Köztársaság, Szerb Köztársaság, Montenegrói Köztársaság. https://savjet.nacionalne-manjine.info/hr/programi-kulturne-autonomije/bilateralni-ugovori-i-ostalo/](https://savjet.nacionalne-manjine.info/hr/programi-kulturne-autonomije/bilateralni-ugovori-i-ostalo/) (Letöltés: 2024.09.09.)

[\[2\]](#) Kivételt képez a roma nemzetiség, melyet a Belügyminisztérium hatáskörébe rendelték 2019-ben, a Nemzeti Felzárkóztatási Stratégia megvalósítása érdekében. A roma nemzetiségi

pályázatokért a Belügyminisztérium alá tartozó Társadalmi Esélyteremtési Főigazgatóság (TEF) felel, a Roma Kultúra program művészeti és közösségi-művelődési programok megvalósítását támogatja.

[3] 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről,
valamint a 2011. évi CLXXXIX. törvény Magyarország helyi önkormányzatairól rendelkezési alapján

[4] művelődő közösségek létrejöttének elősegítése, működésük támogatása, fejlődésük segítése, a közművelődési tevékenységek és a művelődő közösségek számára helyszín biztosítása; a közösségi és társadalmi részvétel fejlesztése; az egész életre kiterjedő tanulás feltételeinek biztosítása; a hagyományos közösségi kulturális értékek átörökítése feltételeinek biztosítása; az amatőr alkotó- és előadó-művészeti tevékenység feltételeinek biztosítása; a tehetséggondozás- és -fejlesztés feltételeinek biztosítása, valamint a kulturális alapú gazdaságfejlesztés. (76. § 3. bek.)

[5] 20/2018. (VII. 9.) EMMI rendelet a közművelődési alapszolgáltatások, valamint a közművelődési intézmények és a közösségi színterek követelményeiről